

بسمه تعالی

«تحلیل فضاهاى شهری»

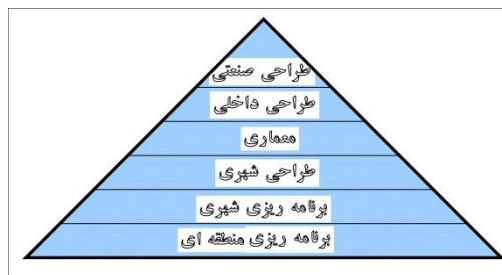
دکتر خطیبی

✓ تفاوت معماری و شهرسازی

معماری: مقیاس خرد (تک بنا)

شهرسازی: مقیاس کلان (فرآیند میان رشته ای علوم اجتماعی، اقتصاد، محیط زیست، معماری، معماری منظر، عمران، گرافیک، مدیریت شهری، زمین شناسی و روانشناسی است. که در این بین همه ی رشته ها تصمیم ساز و بخش مدیریت شهری تصمیم گیر است).

از معماری به سمت شهرسازی که می رویم خلاقیت کمتر و ضابطه مند بودن بیشتر می شود.

✓ شهرسازی (شهرگرایی Urbanism)

طراحی شهری - Urban Design: بحث کیفی / طراحی نماهای شهری و کف ها

برنامه ریزی شهری - Urban Planing: بحث کمی / با اعداد و ارقام سر کار داریم. مثلاً چقدر فضای فرهنگی داشته باشیم.

✓ عناصر تشکیل دهنده شهر

۱. مسیرها (راه ها، معابر): ۲۵٪ تا ۳۰٪ مساحت کشور را راه ها تشکیل می دهند. استخوان بندی و بافت اصلی شهر
۲. ابنیه (مسکونی-تجاری-حمل و نقل-مذهبی-آموزشی-درمانی و...)
۳. فضاهای سبز (پارک ها-پارک های جنگلی)
۴. فضاهای شهری (فضاهای همگانی جمعی مثل میدان-جلوخان-ساحل و کناره دریاها و رودها)

✓ ۳ خصلت مهم فضای شهری

۱. باز بودن (بدون سقف و آسمان سقف آن)
۲. عمومی بودن
۳. برقراری تعاملات اجتماعی

*- مساجد و حسینیه ها و حمام ها، فضاهای عمومی هستند ولی فضای شهری نیستند چون ویژگی باز بودن را ندارند.

✓ فضای شهری

مقوله فضای شهری، تعریف و ویژگی های آن، از موضوعات اصلی اکثر مطالعاتی است که در زمینه شهر و سایر مباحث مرتبط با شهر اعم از مدیریت، آموزش و طراحی به انجام می رسد.

در زمینه بررسی متون مرتبط با فضاهای شهری، برخی تعابیر مثل فضای شهری، فضای عمومی، فضای باز شهری و از این قبیل وجود دارد که ممکن است برداشت های متفاوتی از آن مدنظر قرار گیرد.

عمده ترین معادل لاتین آن Urban Space است که البته تعابیر دیگری از آن مثل (Urban Open Space : فضاهای باز شهری) و (Urban SpacePublic : فضاهای عمومی و جمعی شهری) نیز گاهی به کار می رود.

- فضای شهری به مفهوم صحنه ای است که فعالیت های عمومی زندگی شهری در آنها به وقوع می پیوندد. در این تعریف کوتاه، نکات قابل تأملی وجود دارد:
- (۱) اگر افراد در فضاهای شهری به فعالیت هایی نظیر خرید، ورزش، تفکر و... بپردازند، این اعمال هم زندگی عمومی شهری محسوب می شود؟ بله

۲) آیا اصولاً فضای شهری بدون حضور انسان معنا و مفهوم پیدا می کند؟ (شهرسازی مشارکتی-هلند-آمستردام-

حضور پررنگ مردم)

انسان را به عنوان موجودی منحصر به فرد و دارای قوه تفکر و تعقل می پذیریم. در نتیجه نیازهای عام انسانی [مازلو-دکتون-استرل] برای بقاء و تکامل را می یابیم. مثل حضور در جامعه. نیازهای انسان در محیط شهری مثل راحتی/آسایش/نیاز به حضور فعال در فضا/نیاز به حضور غیرفعال در فضا/کشف. در نتیجه ارتباط انسان با محیط را لاجرم می دانیم.

۳) آیا فضاهایی که فعالیت های انسان را تشکیل می دهند و در طیف وسیعی از محوطه های مجتمع

های مسکونی گرفته تا مسجد و حسینیه و سینما و ورزشگاه قابل طبقه بندی هستند، فضاهای

شهری محسوب می شوند؟

فضاهای فاقد تعاملات اجتماعی، فضای شهری نیستند. به همراه این نظریه در توصیف فضاهای شهری ایرانی آمده است که فضاهای شهری ما هرچند «ضعیف» و «مقطعی» عمل می کنند اما دارای «پتانسیل هایی» هستند و با شناسایی نقاط قوت و ضعف آنها و تشویق و تقویت زندگی جمعی، قابل احیاء می باشند.

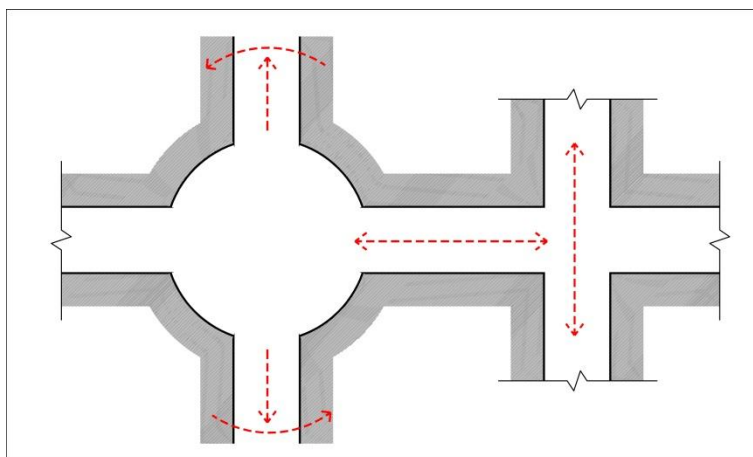
■ نظریه دیگری در تعریف فضاهای شهری آورده است که فضای شهری «مکان اصلی وقایع و حوادثی» است که نقشی خلاق در پیوند امروز با فردا ایفا می کند. (ارتباط بین حال حاضر را با آینده برقرار می کند)

این تعریف نسبت به سایر تعاریف «جامع تر» بوده و به صراحت و روشنی، «انسان» و «زمان» را در تعریف فضای شهری یا در شکل گیری آن موثر می داند.

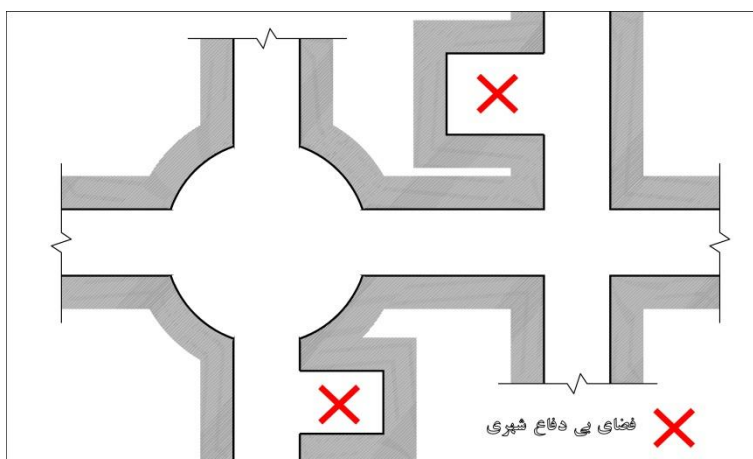
این نظریه همچنین بر فضای شهری ویژگی هایی چون «مرکزیت» و «نماد شهر» را به عنوان ویژگی های اصلی و اساسی برشمرده است. یک فضای شهری نماد و قلب تپنده ی هر شهر است.

تقریباً همگی پژوهشگرانی که در مورد فضای شهری نظریاتی دارند، عموماً بر جنبه عمومی بودن فضا و سر و کار داشتن آن با فضای عمومی تأکید دارند. به عبارتی تعبیر فضای شهری با «زندگی جمعی» و در عین حال با «فراهم بودن دسترسی عمومی به فضا» مترادف است.

■ فضای شهری مکانی است که رفتارهای مدنی و اجتماعی در آن جاری می گردد. به همین دلیل روابط و مناسبات اجتماعی-فرهنگی موجود در بطن جامعه را نباید به صورت مجزا بلکه می بایست همچون عنصری از ساخت فضای شهر بر شمرد. (نباید موضوع را ایزوله دید)

- فضای شهری موجب «تسهیل روابط اجتماعی» می گردد.
- فضای شهری موجب «گسترش حس اعتماد و اطمینان» گردیده و بر «امنیت و کنترل اجتماعی» می افزاید. تا حد امکان بهتر است از ایجاد فضاهای بی دفاع شهری که امکان نظارت بر آن ها کم است، جلوگیری به عمل آید.

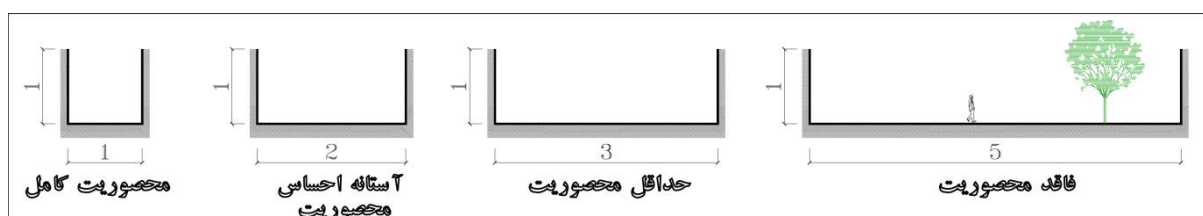

- فضای شهری «مشارکت و مسئولیت» شهروندان را ارتقاء می دهد.
Sence Of Place/حس مکان
- فضای شهری «پلی بین تکنولوژی مدرن و انسانیت» است. نه اینکه انسان در خدمت تکنولوژی باشد. (انسانیت در اینجا=روابط انسانی)
- فضای شهری «عرصه نمایش زندگی» است.
- فضای شهری یکی از بارزترین عرصه های تجلی «هویت»، «فرهنگ»، «تمدن» جامعه و شهر است.
- فضای شهری علاوه بر اینکه تجلی گاه «ارتباط عملکردی بین انسان و فضا» است، از نقطه نظر سیاسی-اقتصادی و اجتماعی نیز از ارزش های بالایی برخوردار است. (مانند خیابان انقلاب تهران که در اعتراضات و مراسم مذهبی مثل تاسوعا هم مورد استفاده قرار می گیرد).

- یکی از مهمترین ویژگی های یک فضای شهری، «تعاملات چهره به چهره» افراد با هم و استفاده از فضای مورد نیاز در «هر ساعتی از شبانه روز» بدون هیچگونه منعی، دارای پویایی و سرزندگی است.

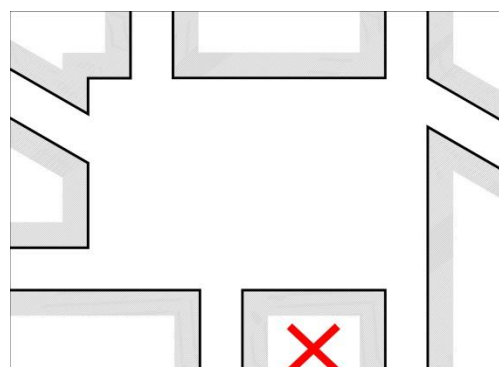
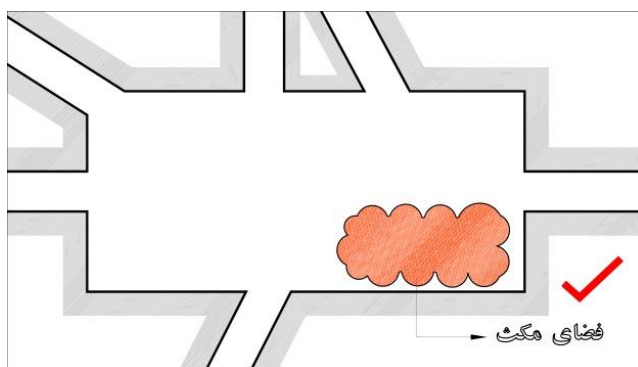
✓ موارد قابل بحث در مورد ویژگی های فضای شهری

۱. ارتباط میان شکل بدنه ساختمان های محصور کننده فضا (هم شکلی-یکدستی و یا متنوع بودن آن ها)
۲. ابعاد این بدنه ها نسبت به پهنا و درازای فضایی که در میان گرفته شده است.(محصورت فضا)

(مطلوبیت این موضوع بسته به اقلیم دارد. مثلاً در اقلیم گرم و خشک، کاملاً محصور سایه اندازی بیشتری دارد. در اقلیم گرم و مرطوب، محصوریت کمتر موجب کوران کمتر می شود.)

۳. زاویه گذر یا خیابان هایی که به آن فضا می رسد. (زاویه گذرهایی که به فضای شهری می رسد باید معقولانه پیش بینی گردد.)

۴. موقعیت و محل بناهای تاریخی، المانها، آبنماها و فوارههایی که میتوان برآن تأکید کرد. (در صورتیکه شرایط یکسان باشد بهینه آن است که در مرکز قرار بگیرد. چون مرکز ثقل بصری است اما بر فرض اگر مسدود بایستد بر روی محور عمودی ورودی مسجد باشد.)

✓ عرصه های فضا

فضاها شامل طیف گسترده ای از انواع فضاهای عمومی تا خصوصی است. به عبارت دیگر، «فعالیت» و «رفتار حریم» و «قلمرو خاص خود» را داراست. نیازها چه مادی و چه روحی-روانی، بسته به خصوصیات خود، در فضای خصوصی و خلوت یا عمومی و گروهی برآورده می شود. این فضاها در فرهنگ ما دارای سلسله مراتب خاص خود است.

فضاهای شهری را به لحاظ نحوه استفاده از آنها به سه دسته کلی تقسیم کرده اند:

الف) فضاهای خصوصی: آن بخش از فضاها که به صورت خصوصی توسط اشخاص، تحت تصرف یا

تملك قرار گرفته و مورد استفاده قرار می گیرند. (فضاهایی چون خانه های مسکونی، حیاط ها و باغ های خصوصی)

الف) فضاهای نیمه عمومی-نیمه خصوصی: آن دسته از فضای موجود در شهر که به علت

محدودیت در کاربری آن، توسط گروه های خاصی مورد استفاده قرار می گیرد. (فضاهایی نظیر محوطه های

بین مجتمع های مسکونی)

ج) فضاهای عمومی: آن دسته از فضاهایی که عموم شهروندان بدون کنترل، حق ورود و حضور در

آن را دارند. این دسته از فضاها به واسطه ی طیف متنوع و گسترده مخاطبان آن، بیشترین سهم را

در زندگی جمعی شهروندان دارند. از اینرو ارتقای کیفی این دسته از فضاها بیش از سایر انواع فضاها

موجب ایجاد جامعه شهری شکوفا و سالم خواهد شد. لازم بذکر است که شهروندان در انجام

اعمالشان در فضاهای عمومی، آزادی مطلق نداشته و تحت تأثیر هنجارها و قوانین جامعه هستند.

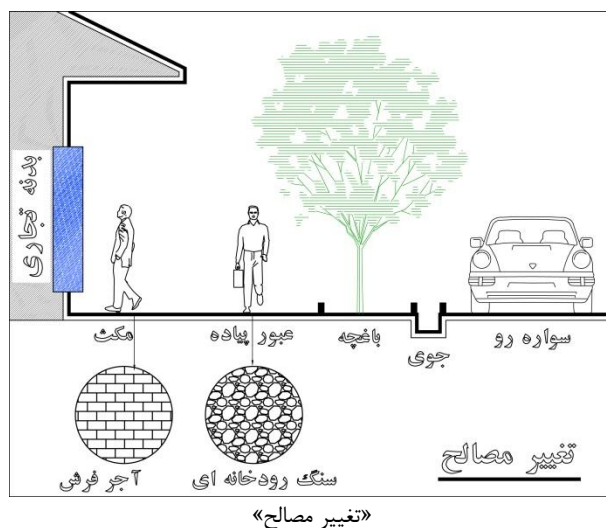

✓ اجزای تشکیل دهنده فضای شهری

۱-کف: کاربردهایی نظیر سطح زمین دارد، سطح کف «عنصر محدود کننده ی زیرین فضا» و معمولاً افقی

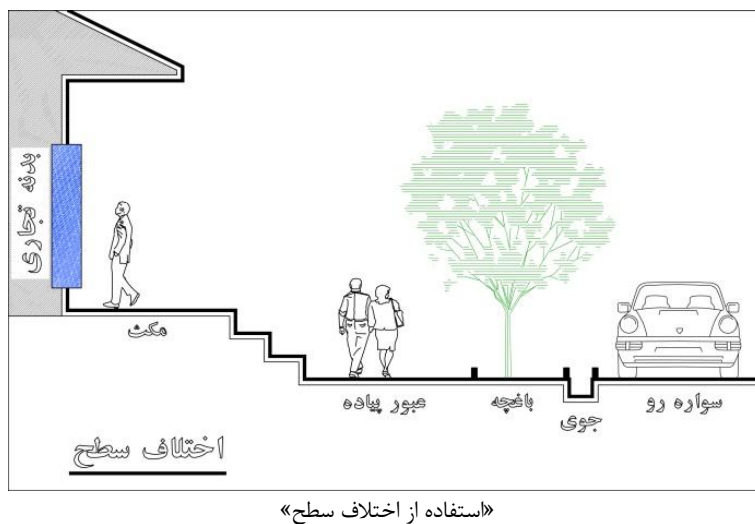
است و می تواند یکدست یا پله پله باشد. ارتباطی که بین کف فضاهای مختلف یک مجموعه وجود دارد،

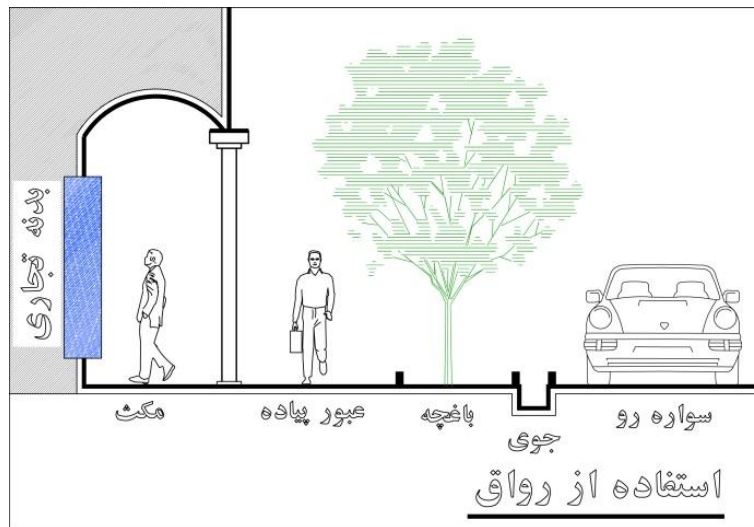
تأثیر بسزایی بر «شخصیت کل مجموعه» فضاها دارد.

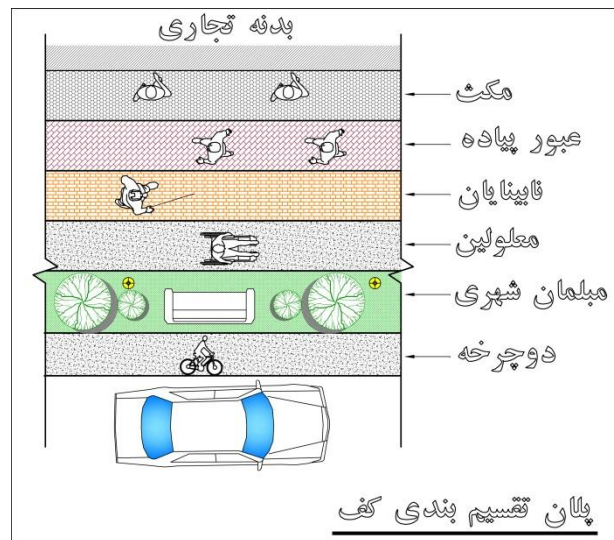
*- معمولاً کف در یک تراز ساخته می شود. این عنصر مشترک در فضاهای مختلف، عامل ارتباطی تک تک فضاهاست.

در فضاهای شهری، اختلاف سطح زیاد در کف باعث عدم توانایی و کارکرد قوی فضای شهری می شود چون شهروندان در طی حرکت در فضاهای شهری، مسیرها و سطوح سهل الوصول تری را ترجیح می دهند.

«استفاده از رواق»

*- از جمله کارکردهای کف می توان به نشان دادن «حدود مالکیت فضا»، «عاملی هشدار دهنده» اشاره کرد و یا در برخی مواقع کف به تنهایی نیز می تواند «معرف یک فضا» باشد یا در برخی مواقع به «نمایاندن یک تغییر یا اتفاق و رویداد» اشاره کرد. فرم، رنگ، شکل و بافت سطح کف، تغییر بافت و تغییر جنس کف، تعیین کننده حدود یک فضا توسط آن سطح است.

- پوشش کف می تواند نرم مانند ماسه، مصالح طبیعی، چمن و یا سخت مانند سنگ، آسفالت، موزاییک باشد که هر کدام از حالات فوق در نحوه ارتباط شهروندان با فضا و روابط آنان موثر است.

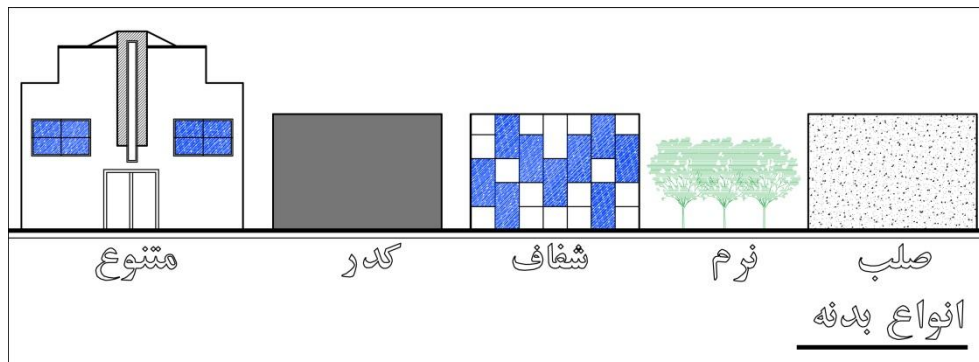
- کف نرم، به نوعی طبیعت را وارد محیط می کند. در حالی که کارکرد اصلی نواحی فرش شده با کف سخت، فراهم آوردن یک سطح سخت، خشک و غیر لغزنده است که بار ترافیکی سواره و

پایاده را بدون فرسوده شدن تحمل می کند.

۲- بدنه: بدنه ها عناصر عمودی محصور کننده فضا هستند.

نحوه ترکیب سطوح عمودی بدنه ها همراه با بازشوها و سایر عوامل موجود در آن ، بدنه های عمودکننده فضا را معین خواهد کرد. بدنه ها می توانند صلب یا نرم، شفاف یا کدر، یکنواخت یا متنوع باشند. تنوع در ۲ بعد بررسی بدنه و خط آسمان.

در بسیاری از فضاهای شهری، عناصر عمودی تعریف کننده ی فضا شامل درختان، ردیف نرده ها و یا ردیف ستون ها است.

عوامل موثر در شکل و حالت و فرم بدنه ها، عبارت است از «ابعاد بدنه»، «موقعیت بدنه»، «جنس»، «بافت سطوح»، «رنگ»، «بازشوها (درهای ورودی، پنجره ها)»، «گشایش ها»، «بیرون زدگی ها و تو رفتگی ها» و...

۳- سقف: دومین عنصر افقی محدود کننده ی فضا است. امروزه امکانات زیادی به لحاظ تکنولوژی در نوع سقف وجود دارد. فرم پوشش سقف می تواند تأثیری کاملاً تعیین کننده در شخصیت کلی فضا داشته باشد.

فضاهای شهری باز سقف ندارند و آسمان نقش سقف را برای فضاها ایفا می کند. در برخی موارد از آنچه به عنوان سقف یاد می شود، بسیار نرم و تغییر پذیر است. به عنوان مثال تداوم بصری کنسول ها، پیش آمدگی در فضا و یا چتر درختان.

۴- **اجزای مستقر در فضا:** این عناصر در داخل فضا قرار داشته و بخشی از فضا را اشغال می کنند. آنها جزئی از بدنه، کف و یا سقف نیستند ولی به لحاظ موقعیت، ابعاد، تناسبات، رنگ، فرم، شکل و حالت در فضا تأثیر می گذارند. عناصری مانند درختان، نیمکت، آبنما و...

این عناصر در دو دسته خلاصه می شوند:

I. اثاثه شهری: که همان مبلمان شهری بصورت ثابت و متغیرند.

II. عناصر سبز: که همان پوشش گیاهی است.

اثاثیه شهری: آن دسته از عناصرند که برای جوابگویی به نیاز افراد استفاده کننده از فضا به آن اضافه شده اند. در واقع کلیه ی عناصری که در فضاهای شهری در جهت افزایش ایمنی و سطح آسایش نصب و یا ساخته می شوند. آنها می توانند به صورت ثابت یا متحرک، کاربردی یا تزئینی و دائمی یا فصلی در فضای شهری در اختیار شهروندان قرار گیرد. اثاثه شهری جزء جدا نشدنی محیط شهری بوده و شناخت کامل فضا را امکان پذیر می سازد. از دیگر وظایف مبلمان شهری، تعیین جهت و ارائه اطلاعات به شهروندان (تابلوهای اطلاع رسانی) ارائه مقررات (تابلوهای راهنمایی رانندگی)، توزیع یا جمع آوری کالا و محصولات (صندوق پست، کیوسک روزنامه فروشی)، حفاظت (نرده و حصار)، استراحت یا پناهگاه (نیمکت یا سایه بان)، بازی کودکان، روشنایی، مجسمه ها و ... است.

عناصر اثاثه شهری: نیمکت، سکو، ایستگاه اتوبوس، چراغ ها، آب نما، باجه تلفن، مجسمه، تابلوها، آبخوری و کلیه مبلمانی که در فضای شهری به کار می بریم.

عناصر سبز یا پوشش گیاهی: این عناصر به لحاظ ویژگی طبیعی شان دارای فرم، حالت، رنگ، تناسبات و ابعاد متغیری است، این عناصر رشد یابنده و تغییر پذیر بوده و به همین جهت در زمان های متفاوت تأثیرات متنوعی روی فضا داشته و باعث ارتقای کیفی فضا می شود. مثلاً در پاییز درختان رنگ متفاوتی به فضا می بخشند و همچنین عناصر طبیعی، خلأ طبیعت را در محیط های مصنوع پر می کند.

این عناصر در فضاهای شهری می تواند به صورت مسیر سبز (پوشش گیاهی نواری)، سطح سبز (باغچه ها) و نقاط سبز (تک درختان) دیده می شود. این عناصر درختان، درختچه ها، بوته ها، چمن، گل ها، Flower Box ها، پرچین ها و شمشادهای سبز هستند.

✓ **انواع فضاهای شهری:**

۱- مسیرها یا راه ها:

مسیرها یکی از عناصر اصلی و زیربنایی در ساختار ذهنی هر شهر هستند. آنها بصورت خطوطی ظاهر می شوند که ارتباط و اتصال نقاط مختلف شهر را میسر می سازند. آن ها بیشترین سهم را نسبت به سایر فضاهای شهری دارا بوده و نیز بیشترین سهم را پس از اراضی مسکونی در هر شهر اشغال نموده اند. این فضاها جمعی و حاوی ارزش های فرهنگی و محیطی است که در طی دوران مختلف جهت دسترسی و زندگی اجتماعی شکل گرفته اند. آنها همواره محل بروز رویدادهای متنوع شهر از قبیل رفت و آمد، داد و ستد، تبادلات فرهنگی، انجام مذهبی و غیره بوده است. از طرف دیگر به واسطه ی وسعت به کارگیری مسیرها در شهر، محورهای هر شهر از جمله فضاهایی هستند که شهروندان هر روزه بدون استثناء همواره با آن در ارتباط بوده و شروع و خاتمه ی زندگی شهری از طریق همین فضاهاست. در حال حاضر معابر و مسیرهای ما به لحاظ کیفی یا آنقدر خسته کننده و یکنواخت است که شهروندان را کسل و نسبت به محیط بی تفاوت خواهد کرد و یا آنقدر مغشوش است که آستانه تحمل شهروندان را پایین می آورد.

• انواع محورهای شهری:

۱. بزرگراه
۲. خیابان شهری (طراح شهری بیشترین نقش را اینجا ایفا می کند)
۳. خیابان محلی
۴. کوچه
۵. بن بست
۶. پیاده راه (امنیت-تردد)

توقعات موردی از مسیر:

۱. حضور پذیری
۲. پویایی

مسیرها می بایست پذیرای همه ی گروه ها و رده های اجتماعی شهروندان در زمان مختلف باشند. لذا حضورپذیری یکی از توقعات مورد مهم در مورد این فضاها به شمار می رود. پس از آن، آن ها باید بتوانند همچون رگ های شهر عمل کرده و حیات و زندگی را در تمامی نقاط آن جاری سازند. لذا در هیچ کجا نمی باید راکد و متوقف باشند، به عبارتی پویایی از دیگر ویژگی های مهم این فضاها است.

خیابان شهری:

از میان انواع مسیرهای یک شهر، طراحی خیابان های شهری بیشترین حساسیت و ظرافت را به خود می طلبد زیرا خیابان ها مکان هایی هستند که تعاملات اجتماعی و جنب و جوش شهری در آنها به حداکثر خود رسیده و ذهن شهروندان را پر از خاطرات جمعی می کند. خیابان های شهری سرشار از رویدادهای متعدد و متنوع اند و شهروندان به دلایل گوناگون و در ساعات مختلف در آن حضور می یابند. رفتن به مراکز مهم فعالیتی، خرید، تماشای مغازه ها و خرده فروشی ها، قدم زدن و گردش، دیدن دیگران و دیده شدن توسط آنها، همه و همه خیابان شهری را تبدیل به فضایی پر از انواع رویدادهای فردی و جمعی برای شهروندان نموده است.

توقعات موردی از خیابان شهری:

۱- سرزندگی

۲- انعطاف

۳- خاطره انگیزی

۴- ایمنی

هر خیابان شهری به عنوان ساختار اصلی جریان زندگی جمعی می بایست همواره سرزندگی خود را حفظ نماید و در این راستا دائماً تلاش نماید تا پذیرای این همه تنوع در وقایع شهری و در ساعت و روزهای مختلف باشد لذا انعطاف نیز از ویژگی های اساسی آن به شمار می رود. این فضا می بایست از کلیه امکانات زمینه ای خود استفاده نماید تا با ایجاد فضاهایی خاطره انگیز برای شهروندان همواره انگیزه های جدی در آنها جهت حضور به وجود آورند و نهایتاً از آنجایی که حضور سواره و پیاده، کودک و بزرگسال، پیر و معلول همواره در آن مجاز است، توجه به مسائل ایمنی از مهمترین موضوعات است.

۲- میدان

میدان	Square	پیاده ها	محل تجمع
فلکه	Round About	سواره ها	محل تفرق

با نگاهی گذرا به نظام سنتی شهرهای ما و سلسله مراتب خاص موجود در آن ها شاید بتوان ادعا کرد که ما در فرهنگ سنتی خود با دو نوع میدان مواجه بوده ایم. ۱- میدان محلی ۲- میدان رسمی و تشریفاتی

عمومی ترین و مردمی فضاها، بازارها و میادین محلی بود و میادین ارگ و یا میدان اصلی شهر بیشتر جنبه تشریفاتی داشته و در خدمت نهادهای حکومتی و مسئولان شهر قرار داشته است. با فروپاشی تدریجی نظام سنتی، نظام فضایی شهرهای ما نیز دگرگون شد. بیشترین شتاب این تحولات مربوط به دوره رضاخان بوده است. به سبب ورود خودرو، خیابان کشی های این دوره با به صلیب کشیدن شهرها در محل تقاطع محورها، پدیده ای جدید به نام فلکه را ایجاد کرد که امروزه همه شهرهای ما با نتایج آن دست و پنجه نرم می کنند.

فلکه ها عبارتند از گشودگی های تقاطع محورها و جزیره هایی در وسط این گشودگی ها، دارای پوشش گیاهی، آبنا و بعضاً مجسمه که عملکرد غالب آنها توزیع حرکت سواره است و تحولات بعدی شهرهای ما، عمدتاً معطوف به حرکت سواره و توزیع ترافیک وسایل نقلیه شد تا جایی که اکثر میادین شهرهای ما تبدیل به فلکه شده است. حال آنکه این پدیده درست عکس میادین عمل می کنند. فلکه ها محل توزیع اند و میادین محل تجمع. در فلکه وجه غالب استفاده کنندگان سواره ها هستند ولی در میادین پیاده ها هستند. در طی سال های اخیر فرم و عملکرد میادین شهرهای ما به شدت تغییر کرده اند و این در حالی است که معنای آنها در ذهن شهروندان کماکان پابرجاست.

❖ **میدان شهری:** میدان شهری برای شهروندان تبلور زندگی جمعی آنهاست و باید پاسخگوی نیاز اجتماعی و جمعی افراد در مقیاس بالاتر از حد محلات باشد.

در این نوع میادین، شهروندان بدون آنکه یکدیگر را بشناسند با یکدیگر برخوردهای اجتماعی چهره به چهره دارند. به همین دلیل نحوه حضور و رفتارهای آنها بسیار متنوع تر و راحت تر از سایر میادین است.

تصویر ذهنی شهروندان از این نوع میادین به گونه ای است که توقع فضایی عام تر و متنوع تر و پر از رویداد را دارد. در اینجا شهروندان فقط مقید به رعایت مقررات عمومی و عرف هستند. پس به همین دلیل طراحی میادین شهری از ظرافت و حساسیت بالاتری برخوردار است. میدان شهری فضایی است که مخاطبان آنها را طیف وسیعی از اقشار اجتماعی و گروه های سنی تشکیل می دهد. این فضا هم باید پذیرای این همه تنوع باشد و هم بتواند تجمع و کنش های بین شهروندان را امکان پذیر سازد. یعنی به نوعی شهروندان میدان را بسازند و میدان شهروندان را.

{پاسخ به نیازهای انسان در فضای شهری (میدان) احساس تعلق خاطر نسبت به فضا}

نوع فعالیت هایی که در صحن میدان اتفاق می افتد، نوع کاربری های بدنه میدان، نقش عمومی میدان و نوع ساماندهی کالبدی فضا در نحوه ی حضور شهروندان موثر است.

رابطه ی شهروندان و میادین شهری از نوع رابطه متعادل و دو طرفه است و در تکامل هم برای بقای حیات زندگی اجتماعی می کوشند.

📌 توقعات موردی از میدان شهری:

۱- تعیین فضایی (بی کران و خلوت جلوه نکند. حد و مرز قابل تشخیص داشته باشد)

۲- سرزندگی

۳- انعطاف

میادین شهری به گونه ای هستند که به شهروندان احساس حضور در یک فضا را می دهند و بی کران و خلوت جلوه نمی کنند و لذا به نوعی حدود آنها قابل تشخیص است و دارای تعیین فضایی هستند.

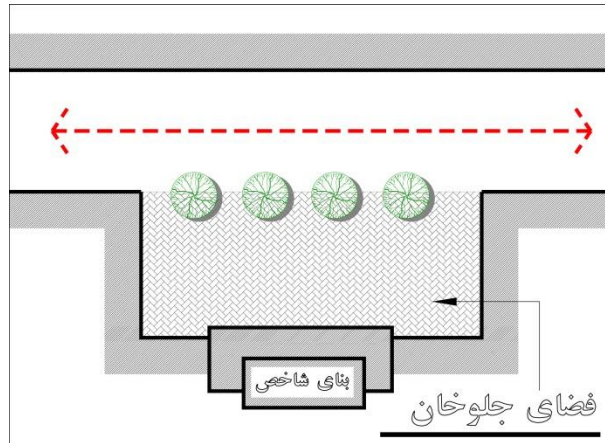
بخش اعظم از جذابیت فضا هم به واسطه ی تنوع و نشاط است به نحوی که میدان شهری می تواند شهروندان زیادی را در ساعات مختلف در خود جا داده و زندگی اجتماعی را در خود جاری سازد، لذا سرزندگی نیز از ویژگی های اساسی و بارز میادین شهری است. میادین برای دوام و بقای فرد باید بتواند در زمان های مختلف برای عملکردها و فعالیت های مختلف برای جمعیت و گروه های متفاوت کارایی داشته باشند. میدان شهری باید بتواند خود را با رویدادهای درون خود هماهنگ کند پس از اینجا سومین ویژگی اصلی میادین شهری که همان انعطاف است، استنباط می شود.

❖ جلوخان :

در کنار میادین شهری نوع دیگری از فضاهای شهری وجود دارد که حس فضایی و توقعاتی که از آن انتظار می رود شبیه میادین شهری است، اما با اندکی اختلاف این فضا جلوخان نامیده می شود.

جلوخانها فضاهای باز شهری هستند که مانند میدان محصورند ولی به موازات یک جداره ی آنها، خودرو اجازه عبور دارد، به عبارتی دیگر سه بدنه ی فضا را ساختمان های مجاور آنها تشکیل می دهد و ضلع چهارم یک خیابان عبوری است.

معمولاً جلوخان حکم پیش فضا و آستانه ورود را برای ساختمان های عظیم یا مسجد جامع را دارد. ابعاد این جلوخان تابع ابعاد و تناسبات بناهای مجاور آن است.

❖ میدان محلی:

در گذشته عنصر اجتناب ناپذیر هر محله، میدانی بود که در قلب آن شکل می گرفت و عمومی ترین و مردمی ترین فضای آن محسوب می شد و عموماً نام آن محله را نیز بر خود داشت. این میدان برای ساکنین محله بستری مناسب جهت برقراری روابط اجتماعی فراهم می کرد زیرا فعالیت ها و فضاهای مرتبط با زندگی روزمره شان در آن مستقر بود. معمولاً چند عنصر مهم مانند آب انبار، مسجد، حمام و تعدادی مغازه در اطراف میدان گرد هم می آمدند که خود عامل موثری در جذب ساکنان به میدان محلی محسوب می شد، به این ترتیب استمرار و تداوم حضور افراد باعث می شد که آنها میدان محلی شان را حیاط دومی فرض می کردند که با هم محله ای های خود در آن سهیم بودند. این اشتراک، حس تعلق به محله را نیز در آن ها قوت می بخشید.

📌 توقعات موردی از میدان محلی:

۱. آرامش
۲. خودمانی بودن
۳. دنجی

وجه تمایز میدان محلی از میدان شهری یا تشریفاتی در درجه اول آرامش آن است. در ذهن ها، میدان محلی جایی است که سر و صدا و ازدحام چندان زیاد نیست و اتفاقات تغییر کالبدی چندان به چشم نیامده و نظارت ساکنان بر آن مشهود است. (در قدیم محله ها غریب گز بوده)

علاوه بر آرامش، خودمانی بودن نیز با تصویر یک میدان محلی عجین است. در این فضا گروه های مختلف اجتماعی محله، امکان حضور و فعالیت در کنار یکدیگر را دارند. دنجی نیز توقع دیگری است که از میدان

محلی انتظار می رود. این میدان، پیش از آنکه جاذب افراد خارج از محله باشد، بستر تعاملات اجتماعی ساکنان خود محله است.

❖ میدان تشریفاتی:

این میدان در گذشته محل حضور بزرگان و مسئولان حکومتی و اعلام اخبار مسئولان بوده است. این میادین بیشتر در ارتباط با سیستم های حکومتی شکل گرفته است و در گذشته هر شهر برای خود چنین میدانی داشته است (در ایران قدیم: سبزه میدان). این میادین در حال حاضر در روزهای خاص، جهت انجام تشریفات سالانه، مراسم ویژه ملی و... فعال می شود.

📍 توقعات موردی از میدان تشریفاتی:

۱. اقتدار و شکوه

۲. انضباط

در این نوع میادین، فضا و جو حاکم بر آن، مسلط بر شهروند و رفتارهای او است. به گونه ای که بیشتر از هر چیز دیگری، تصویری از شکوه و اقتدار دولت را در ذهن شهروند باقی می گذارد. این شکوه در کنار خود، نظم را در رفتارهای اجتماعی می طلبد.

انضباط میدان نیز امکان بروز رفتارهای مشخص و ویژه ای را که متناسب با فضا است، به جمعیت می دهد.

۳- ورودی شهر:

در گذشته ی نه چندان دور که حد و مرز شهرها توسط دروازه ها مشخص می شد، مبادی ورودی شهر، از کیفیت فضایی بالاتری برخوردار بود و جزء عناصر شاخص و از ویژگی های بارز هر شهر به حساب می آمد.

امروزه با گسترش و توسعه شهرها، مبادی ورودی آنها به مسیرهای سریع السیر برای تردد وسایل نقلیه موتوری تبدیل شده است و زمین های مجاور آنها نیز به کاربری های مزاحم و ناسازگار با محیط اختصاص یافته است که بی نظمی و اغتشاش بصری این فضاها را دو چندان کرده است.

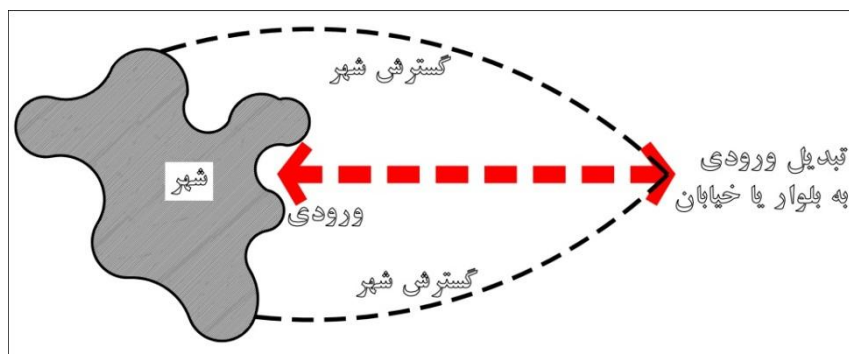
سالهاست نوسازی، بهسازی و اجرای طرح های مختلف برای ساماندهی ترافیکی و مدرنیزه کردن بافت های مسکونی در بسیاری از محدوده های درون شهری با مشارکت و سرمایه گذاری بخش های عمومی و خصوصی انجام می گیرد.

احداث میادین جدید، احیای محدوده های قدیمی شهر و ایجاد مراکز خرید، همگی به منظور بهبود کیفیت زندگی شهری است اما مسیر سفرهای روزانه شهروندان با اتومبیل شخصی، اتوبوس، مترو به خارج از محدوده شهر را اغلب فضاهای زشت و مناظر نامطلوب تشکیل می دهند و اصولاً توجهی به این محدوده ها نمی شود. تجمع کاربری های نامطلوب و ناسازگار مانند تعمیرگاه، انبارهای متروک کالا، سطوح جمع آوری ماشین آلات و آهن قراضه، ساخت و سازهای کارگاهی و بناهای مسکونی پراکنده و فاقد ارزش که در این مناطق احداث شده اند، ورودی شهر را بی ربط و بی معنا کرده است.

در مسیر ورودی به شهر، جایی که شهر باید خود را به تازه واردین و بازدیدکنندگان معرفی کند، نشانی از معماری و ساخت و سازهای هنرمندانه و دلنشین به چشم نمی خورد بلکه ناظر خود را با جنگلی از تابلوهای تبلیغاتی، زمین های بایر و سطوح کسل کننده و خیابان های عریض و بی روح مواجه می بیند. بنابراین طراحی مسیر و محدوده ورودی شهر می تواند وظیفه ای جدید برای معماران و شهرسازان محسوب گردد تا به شهروندان، مسافران و گردشگران، فضایی خاطره انگیز و فراموش نشدنی را ارائه کنند.

در گذشته، پس از مدت ها گذر از میان بیابان یا کوهستان، با رسیدن به مزارع و باغات اطراف شهر، کم کم احساس نزدیک شدن به یک مجتمع زیستی به فرد دست می داد. با عبور از بین آنها، مسافر به دروازه ای می رسید که ورودی شهر محسوب می شد و وجود این دروازه بیشتر جنبه نمادین داشت.

تمامی این آداب ورود در شرایطی برگزار می شد که تنوع سرعت چندانی در نظام حرکتی وجود نداشت. حمل و نقل توسط چهارپایان انجام می گرفت و سرعت آنها چندان با سرعت پیاده فرق نمی کرد. بنابراین ورود به شهر به آهستگی انجام می گرفت. در این سرعت حتی یک دروازه نیز می توانست به مسافر تذکر دهد که در حال ورود است. در شرایط فعلی که سرعت حرکت میان شهرها به شدت افزایش یافته است نیاز به چنین فضای واسطی که سرعت جاده ها را به سرعت درون شهر تبدیل نماید و مسافر را آماده مواجهه با شهر کند، به شدت احساس می گردد. از اینجاست که لزوم پرداختن به ورودی شهر به عنوان یک فضای شهری مطرح می شود و اهمیت آن در این است که ورودی نخستین فضای شهری است که هر کس به

هنگام ورود به شهر با آن مواجه می گردد اما در حال حاضر ورودی شهرهای کوچک و بزرگ ما از چنان وضعیت ناهنجاری برخوردارند که هیچ احساسی از رسیدن یا شوق ورود در مسافر را بر نمی انگیزد.

▪ طبقه بندی عرصه های ورودی شهر به لحاظ ادراکی:

عرصه های ورود: بصری (دیدن) - روانی (رسیدن) - فیزیکی (بودن)

مرزبندی عینی - ذهنی است.

عرصه بصری: جایی که دورنمای کلی شهر دیده می شود (سیلوئت)

عرصه روانی: مستحذات کنار جاده

عرصه کالبدی: بافت فیزیکی شهر محور ورودی

؟ سوال: اولویت بندی عرصه های ورودی شهر به لحاظ ادراکی در کدام گزینه صحیح آورده شده است؟

a بصری، کالبدی، روانی

b روانی، بصری، کالبدی

c بصری، روانی، کالبدی

d روانی، کالبدی، بصری

e مورد ۱ و ۴

f مورد ۲ و ۳

گزینه f صحیح است.

▪ طبقه بندی عرصه های ورودی شهر به لحاظ ماهیت درونی ناظر

دیدن - رسیدن - بودن

دیدن (معادل عرصه بصری)، رسیدن (معادل عرصه روانی)، بودن (معادل عرصه کالبدی)

▪ طبقه بندی عرصه های ورودی شهر به لحاظ نوع سیستم حرکتی (مبادی ورودی شهری) :

۱. زمینی (راه آهن - جاده)

۲. هوایی (فرودگاه)

۳. دریایی (اسکله و بندر)

؟ سوال: اولویت بندی عرصه های ورودی شهر به لحاظ نوع سیستم حرکتی بر اساس میزان درک ناظر از ورودی شهر، کدام گزینه است؟

a دریایی-هوایی-زمینی

b زمینی-دریایی-هوایی

c زمینی-هوایی-دریایی

d هوایی-دریایی-زمینی

e دریایی-زمینی-هوایی

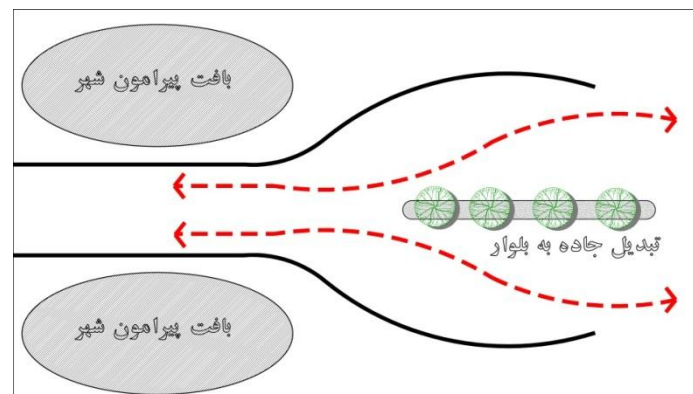
گزینه b صحیح است.

▪ طبقه بندی عرصه های ورودی شهر به لحاظ ریخت شناسی

۱. نقطه ای (دروازه های ورودی)

۲. خطی یا محوری (جاده تبدیل به بلوار می شود)

۳. پهنه ای (بافت پیرامون محور ورودی)

▪ طبقه بندی عرصه های ورودی شهر به لحاظ سکانس های زیست محیطی

۱. فضاهای متداخل

۲. فضاهای سوم

؟سوال: ورودی کدامیک از شهرهای زیر از نوع فضاهای متداخل است؟

a تهران-قم

b اصفهان-شیراز

c نوشهر-چالوس

d یزد-کرمان

گزینه c صحیح است.

▪ ابعاد مختلف مشکلات و نارسایی های در حوزه های ورودی شهر

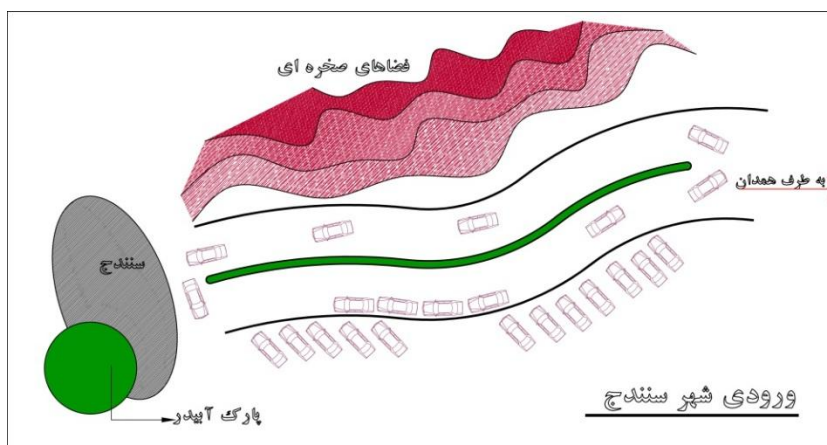
۱. ناخوانایی و ناگویایی

۲. نارسایی های عملکردی-فعالیتی

۳. نارسایی های زیباشناختی

۴. نارسایی های ترافیکی

۱. ناخوانایی و ناگویایی: در سطوح ورودی و خروجی ورود به یک شهر به صورت عام و خاص نباید متصور شد که ورودی های شهرهای مختلف از جمله شهرهای شمالی، جنوبی، کویری از یک الگوی واحد پیروی کنند بلکه می بایست تأثیرپذیری حوزه های ورودی از شاخصه های هویتی همان شهر باشد. یعنی همان کاری که در شیراز با بهره گیری از الگوهای هویتی این شهر، ورودی آن به صورت خاص طراحی شود.

از ۲۵ سال پیش در محور ورودی شهر سنندج از سمت همدان، یک الگوی رفتاری بین مردم شکل گرفته که مردم عصر جمعه برای تماشای دور دور کردن ماشین ها در آنجا مستقر شده و بساط استراحت پهن می کردند. این امر موجب تصادفات فراوان در این محور می شود. از بین گزینه های حفظ الگوی رفتاری، حذف الگوی رفتاری و هدایت الگوی رفتاری، آخرین گزینه به کار گرفته شد.

2. نارسایی های عملکردی-فعالیتی: که از جمله این موارد می توان به جایگیری و استقرار پاره ای از فعالیت ها و عملکردهای نامناسب در حوزه ورودی ها و اختلاط نامناسب فعالیت ها و کاربری ها در کنار یکدیگر اشاره کرد. (گاراژها-انبارها-ماشین های قراضه)

۳. نارسایی های زیباشناختی: ساخت و سازهای حومه ای و فاقد ارزش بصری را در بر می گیرد.

۴. نارسایی های ترافیکی: عدم وجود مرز مشخص برای تبدیل جاده به بلوار-تداخل گسترده سواره و پیاده- پارکینگ ها و ایستگاه ها

▪ دلایل مورد توجه قرار دادن ورودی ها به عنوان فضاهای شهری بزرگ مقیاس:

۱. هجوم ساکنین آبادی های اطراف برای اشتغال بخش خدمات رسانی به مسافران و رانندگان بین شهری
۲. مشکلات مدیریت شهری از جمله محدودیت های مالی و اداری
۳. عدم تمایل به عقد قرارداد و درگیر شدن در این گونه پروژه ها از سوی مشاوره

🚦 توقعات موردی از ورودی شهر:

۱. پذیرندگی
۲. خوانایی
۳. تشخیص

مانند هر ورودی دیگری شخص انتظار دارد که در زمان ورود پذیرفته شود و احساس ناخوشامد بودن به او دست ندهد. بنابراین اولین توقعی که از ورودی شهر می رود، پذیرندگی است. به همین دلیل فضاهای طرفین ورودی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است.

حفظ و تقویت دید به مناظر و نقاط شاخص طبیعی و یا مصنوعی به فرد، حس ورود به آن محل خاص را می دهد و شخص علاوه بر اینکه در بدو ورود می خواهد نیازهای خود را تأمین کند، نیازمند تشخیص سریع مسیرها و تصمیم گیری است.

وضوح ورودی شهر اهمیت زیادی دارد بنابراین خوانایی و وضوح، توقع دیگری است که از ورودی شهر انتظار می رود.

حذف موانع دید بر این خوانایی می افزاید.

از سوی دیگر افراد انتظار دارند که ورودی یک شهر، معرف خصوصیات و عناصر شاخص هویتی همان شهر باشد. از اینرو تشخیص یا شاخص بودن هر ورودی را از ورودی سایر نقاط متمایز می کند. نکته ای که باید به آن توجه کرد، این است که با توسعه شهر، حوزه ورودی در داخل محدوده شهر قرار خواهد گرفت. بنابراین هنگام طراحی ورودی بایست به این نکته برای توسعه آینده توجه کرد.

۴-سواحل و کناره ها:

مردمی که زمانی آب را جزء عناصر مقدس می شمرده و به آن احترام می گذاشتند، امروزه از اینکه از آن به عنوان یک سطل زباله عظیم و طبیعی استفاده کنند، ابایی ندارند. موضوعی که به این آلودگی دامن می زند، حیات لبه آب را به عنوان یک فضای شهری به مخاطره می اندازد، تجاوز به حریم آب هاست.

از ویژگی های طبیعی آب این است که همیشه حالت یکسانی نداشته و هر لحظه، جلوه تازه ای دارد. به خاطر همین فرد می تواند چه برای در جمع بودن و چه برای خلوت و تنهایی به آب پناه ببرد.

لبه نرم آب و دعوت کنندگی آن این قابلیت را دارد که به صورت طبیعی با سایر عناصر ترکیب شده و فضای متنوعی را برای انواع فعالیت ها ایجاد نماید.

توقعات موردی از لبه آب:

۱. مفرح بودن (فعالیت تفریحی)

۲. با طراوت بودن (پایداری اکولوژیکی)

تمامی این معضلات باعث می شود که وضعیت محلی لبه آب ها اعم از سواحل و کناره ها، رودهای فصلی و دائمی، توقعات شهروندان از این فضای شهری را برآورده نسازد.

نخستین گام برای نزدیک شدن به این توقعات، شناسایی آن ها است. افراد انتظار دارند که لب آب ها فضایی مفرح باشند، فضایی که ضمن برخورداری از آسایش اقلیمی بتوان در آن ها به تفرج پرداخت. علاوه بر آن کمتر کسی را می توان یافت که تصویر ذهنی اش از لبه آب با طراوت عجین نباشد. لذا با طراوت بودن توقع دیگری است که از سواحل و کناره ها انتظار می رود. لازمه با طراوت بودن، پاکیزگی و حضور طبیعت است. اگر بخواهیم حضور طبیعت را استمرار بخشیم، نمی توان نسبت به اهمیت پایداری اکولوژیک یا بوم شناسی بستر آنها بی تفاوت بود.

در نهایت طراوت و مفرح بودن، برای آن است که فرد در مجاورت آب، احساس فراغت بال نماید.

▪ تقسیم بندی سواحل و کناره ها

(۱) **کنار رود دائمی:** این رودها که در طول سال به صورت دائمی جاری هستند، اغلب از میان شهر عبور کرده و نقش عمده ای را در شکل گیری ساختار شهر ایفا می کند. برخی از آنها مانند رود کارون عمیق بوده و آب در آنها با سرعت کمتری حرکت می کند، لذا با سطح وسیعی از آب روبرو هستیم که به صورت طبیعی، امکانات متنوعی از قبیل ماهی گیری، قایق رانی و سایر ورزش های آبی را به دست می دهد. برخی دیگر از این رودها مانند زاینده رود، نوار عریضی را به خود اختصاص داده است که هر چند عمق آب زیاد نیست ولی سرعت جریان آب بالاست. این نوع رودها را فقط با تمهیداتی مانند احداث سد می توان برای فعالیت های فوق آماده سازی کرد.

(۲) **کنار رود فصلی:** بزرگترین ستم در شهرهای ما نسبت به طبیعت دره ها و رودهای فصلی است، زیرا با تنزل نامگذاری آنها به عنوان مسیل، آنها را نابود کرده ایم. این رودها که از کوه ها به سمت دشت جاری اند، دره هایی سرسبز را به وجود آورده اند که به صورت رگه هایی سبز و طبیعی درون شهر می روند و حیات و سرزندگی طبیعت را در دل شهر زنده نگه می دارد. اما امروزه نه تنها دره های شهرهایمان را به زیر ساخت و ساز برده ایم، بلکه رود میان آن را تنها محل عبور سیلاب می پنداریم.

۵-پله:

از میان انواع فضاهای شهری، پله ها جزو منحصر به فردترین آنهایند و این تفاوت از چند جنبه قابل بررسی است.

اول اینکه پله ها بر خلاف سایر انواع فضاهای شهری، فضاهایی گسترده شده در ارتفاع است نه در سطح.

دوم اینکه آنها تحت شرایطی، صرفاً قابل استفاده برای پیاده ها است و نه سواره ها.

سوم و شاید جذاب ترین آنها این است که حضور در پله ها، حضور در میان یک فضا نیست، بلکه شخص خود را درون چند فضا احساس می کند.

در اینجا منظور از پله صرفاً یک اتفاق کالبدی ساده جهت دسترسی عمودی نیست، بلکه مقصود پله به عنوان یک فضای شهری است.

فضای شهری بودن پله نیازمند دارا بودن چند ویژگی است:

اول اینکه پله به عنوان یک فضای شهری، فضایی بسته و کاملاً محصور و صرفاً قابل استفاده در ساعات خاص نیست.

دوم اینکه این فضا مانند هر نوع فضای شهری دیگری قابل استفاده برای همه گروه های مختلف اجتماعی و سنی شهروندان است.

و نهایتاً پله به عنوان یک فضای شهری، فضای چند عملکردی است که منجر به بروز انواع تعاملات اجتماعی در مقیاس های مختلف در آن می شود و در واقع چند عملکردی بودن پله نقش آن را از یک عنصر صرفاً بالابر به یک فضای شهری ارتقاء می دهد.

توقعات موردی از پله:

۱. خوش منظره بودن

۲. راحتی

پله هایی که نقش فضاهای شهری را ایفا می کنند، چه در سطح پله های شهری و چه در سطح پله های محلی یکسری ویژگی های یکسان را می بایست دارا باشند.

آنها به واسطه نوع ساختارشان همواره مورد توجه بوده و از طرف دیگر امکان رویت مناظر پیرامون را نیز به شهروندان از فراز خود می دهند. از اینرو هم از دید اطراف و هم از فراز خود می بایست منظره زیبا ارائه دهند. لذا (خوش منظره بودن) یکی از توقعات بسیار مهم از پله ها است.

از آنجایی که حرکت در پله ها نیازمند صرف انرژی بیشتری نسبت به سطوح هموار است، می بایست به گونه ای طرح شوند که همه راحت باشد.

انواع پله:

۱- **پله شهری:** پله های شهری و تشریفاتی پله هایی هستند که یا دو سطح وسیع را به هم متصل می کند یا بصورت جلوخان و یا پیش فضای ورودی برای یک بنا محسوب می شود. اغلب این پله ها، پیش فضاهای ورودی بناهای عظیم و بااهمیت مانند ساختمان های دولتی و یا مجتمع های تجاری است که فرد را از سطح پیاده رو، میدان یا خیابان به بنا می رساند.

۲- **پله محلی:** نوع دیگر پله ها، پله های محلی هستند که اغلب در شهرهایی که دارای پستی و بلندی زیادی هستند، دیده می شوند. دید و منظری که این پله ها چه از پله به اطراف و چه از اطراف به پله ایجاد می کنند، استثنایی و منحصر به فرد است. بسیاری از خصوصیات پله محلی مشابه به خصوصیات پله های شهری است. چرا که امکان رسیدن از سطحی به سطح دیگر را مهیا کرده و امکان دیدهای متنوعی را به فرد می دهد. اما به دلیل اینکه مقیاس این پله، کاملاً از مقیاس عمل پله های شهری متفاوت است، نوع افراد استفاده کننده از این پله با پله شهری تفاوت دارد. پله های محلی اکثراً در مقیاس محله کار می کنند و جاذب افراد خودمانی تر و کمتری هستند. ابعاد آن نیز به مراتب کمتر از پله شهری است. در محلی، نقش عبوری بسیار پررنگ تر است و در بسیاری موارد مقصد حرکتی افراد است. در برخی موارد ورودی بناهای مسکونی به آنها وارد می شود و به همین دلیل حضور افراد غیر محلی در این پله ها به هیچ وجه مطلوب نیست.

✓ فازهای تهیه طرح ساماندهی و بهسازی یک فضای شهری

۱- فاز اول: چارچوب نظری مطالعات و تدوین اهداف کلان

۱-۱- مبانی نظری طرح، مفاهیم و واژگان، سیر اندیشه ها-تجربیات و مصادیق-

نمونه های داخلی و خارجی

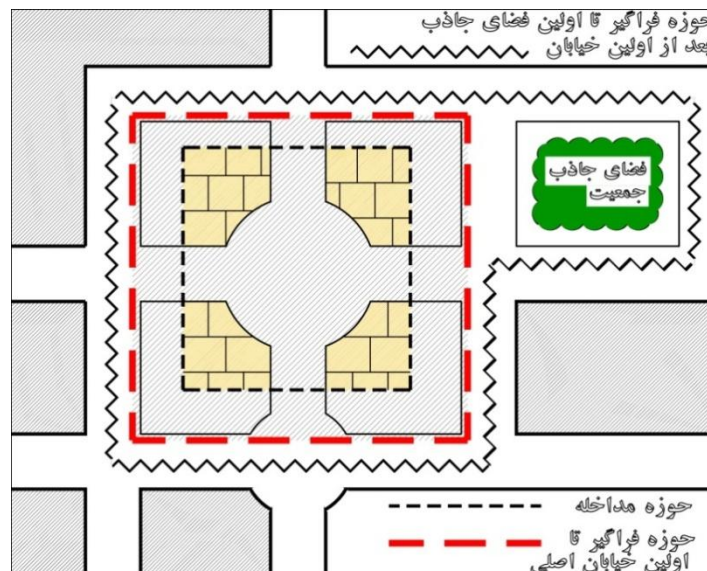
۱-۲- تدوین چشم انداز اولیه-کانپست

۱-۳- تدوین اهداف کلان

۱-۴- بررسی طرح های فرادست و شناخت و جایگاه فضای شهری در آن طرح ها

۱-۵- معرفی حوزه فراگیر و حوزه مداخله

- حوزه مداخله: اصلی ترین حوزه ای که طراح شهری با آن سر و کار دارد.
- حوزه فراگیر: بافت و عناصر پیرامون حوزه مداخله که به طور مستقیم یا غیر مستقیم بر حوزه مداخله تأثیر می گذارند یا تأثیر می پذیرند.
- چشم انداز یا همان مقاصد آرمانی الزاماً قابل حصول نیست اما هدف مقاصد قابل حصول است. (مثال: چشم انداز: میدانی پایدار و سرزنده و ایمن/هدف: ساماندهی ترافیکی خیابان های منتهی به میدان-ساماندهی کالبدی بدنه های احاطه کننده میدان-ارتقای سرزندگی به منظور حضور کمی و کیفی مردم-ارتقای مولفه های هویت بخش میدان)
- برداشت های ما همه در حوزه مداخله انجام می شود.
- عموماً فضای تا شعاع اولین خیابان اصلی بزرگتر از حوزه مداخله را حوزه فراگیر می گیریم مگر اینکه فاصله خیابان اصلی خیلی باشد.
- مطالعات ترافیکی و مورفولوژی در این سطح انجام می شود. مداخله-بلافصل-فراگیر

2- فاز دوم: مطالعات پایه (شناخت)

۲-۱- مطالعات تاریخی و هویتی محدوده

۲-۲- بررسی کاربری زمین و خصوصیات آن (جدول سازگاری کاربری ها)

(سازگار-نیمه سازگار-ناسازگار بودن کاربری های مختلف با هم. بر اساس معیار بو، سر و صدا، آسایش و امنیت و...)

۲-۳- بررسی سازمان ادراکی (عناصر)

- سازمان بصری، ارتباط و انتظام حاکم بر مجموعه عناصر و کیفیات بصری را مشخص می کند.

عناصر سازمان بصری: راه-لبه-گره-نشانه-محل

- **راه:** راه عاملی است که به وسیله آن حرکت بالقوه یا بالفعل میسر می گردد.
- **لبه:** یک عاملی پیوند دهنده ی و یا جداکننده است. (لبه مصنوع: بدنه کنار خیابان/لبه طبیعی: رود یا درختان یا ارتفاعات کوهها)
- **گره:** محل تلاقی و انشعاب و تقاطع

انواع گره: ۱- گره ترافیکی (تمامی سه راه ها و انشعابات) ۲- عملکردی یا فعالیتی (فضاهایی که باعث جذب جمعیت شود مثل پارک و مسجد)

- **نشانه:** عاملی شاخص، غالب و مسلط نسبت به زمینه خود

دسته بندی نشانه به لحاظ کالبدی و فعالیتی: ۱- نشانه کالبدی (وجود خارجی داشته باشد) ۲- نشانه فعالیتی (مثل جایی که شطرنج بازی می کنند)
دسته بندی نشانه بر اساس مقیاس

دسته بندی نشانه بر اساس طبیعی یا مصنوعی بودن

(فرق نماد و نشانه: نشانه عینی است. نماد ذهنی)

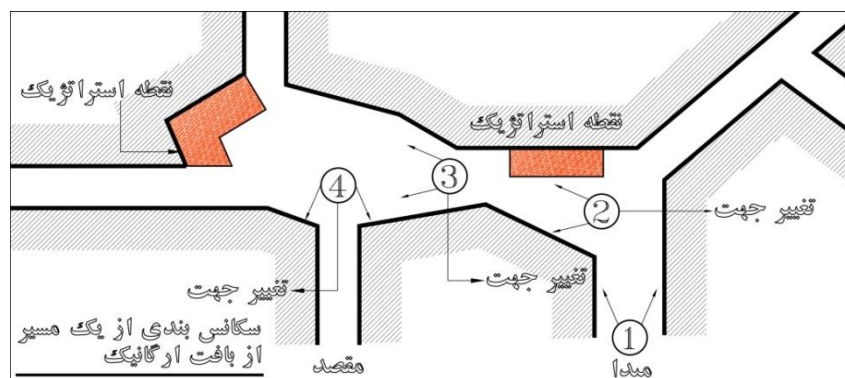
- **محل:** محدوده های مشخصی از شهر که دارای مرز مشخص عینی یا ذهنی هستند

نشانه و گره نقطه ای اند. لبه و راه خطی و محل پهنه ای است.

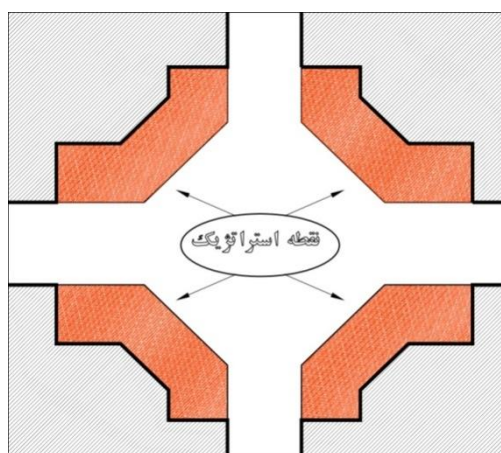
۲-۴- بررسی سازمان بصری (کیفیات)

کریدور دید- توالی دید- نقطه استراتژیک دید- خط آسمان

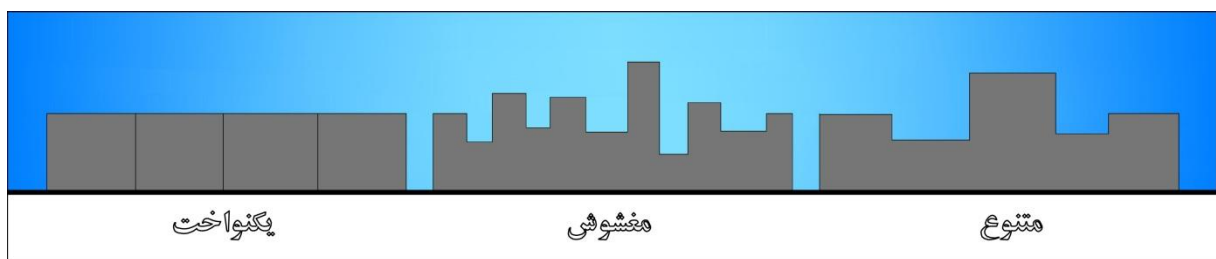
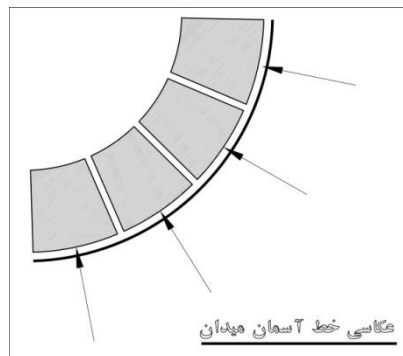
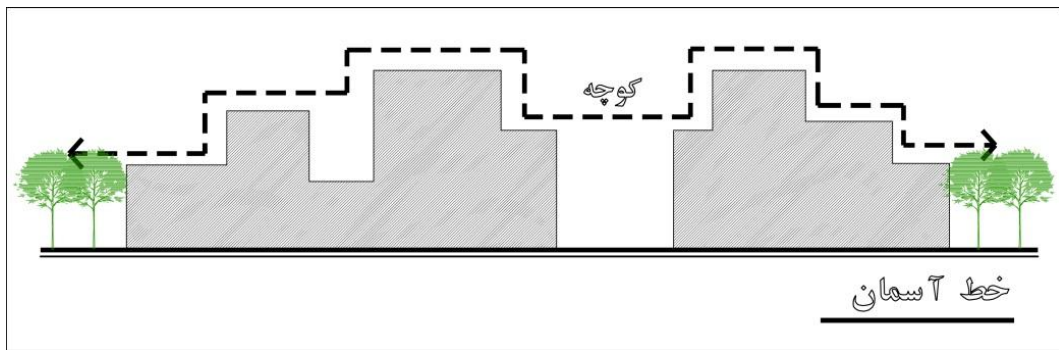
۱. **کریدور دید:** مسیر دیدی مستقیم منتهی به منظره طبیعی یا مصنوعی (مثلاً المانی در انتهای مسیر/کوهی در انتهای مسیر) ساختمان ها کریدور دید را مغشوش می کنند.
۲. **توالی دید:** سلسله دیدهای متوالی از یک مبدأ مشخص تا یک مقصد مشخص

۳. **نقطه استراتژیک دید:** در مسیر تغییر جهت و نقطه های عطف است که ارتباط مستقیم با توالی دید دارد.

۴. **خط آسمان:** تلاقی انتهای بام مجموعه ای کنار هم با آسمان را خط آسمان گویند. (انواع خط آسمان: یکنواخت/مغشوش/متنوع. که در این بین متنوع بهینه است.)

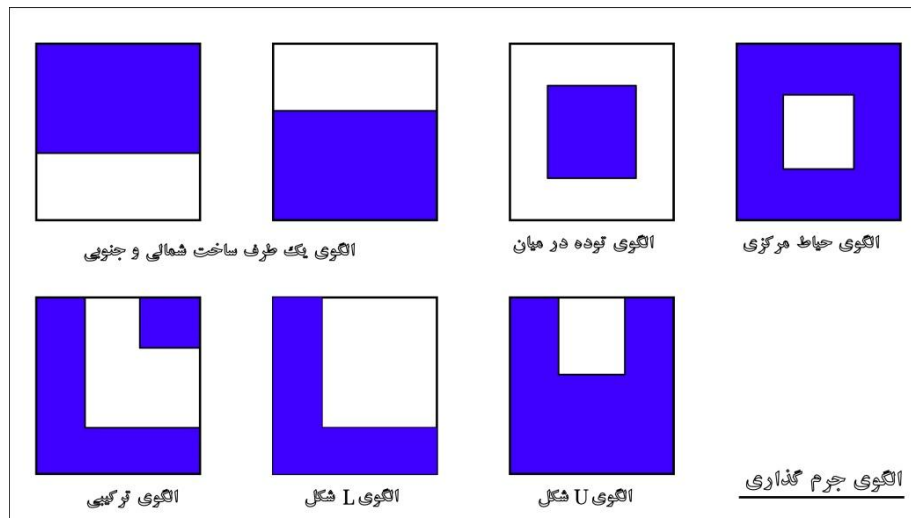
۵-۲- بررسی سازمان فضایی (سلسله مراتب راه ها-پهنه های عملکردی-کانونهای

فعالیتی-درجه بندی معابر)

۶-۲- بررسی مورفولوژی یا ریخت شناسی بافت محدوده مورد نظر

الگوی شبکه معابر (شطرنجی منظم، شطرنجی نامنظم، ارگانیک)

الگوی بافت

دانه بندی یا اندازه قطعات (درشت/ریز/متوسط)

بررسی الگوهای توده و فضا (جرم گذاری)

همگن و ناهمگن

ناحیه های مورفولوژیکی (پهنه منظم-پهنه ارگانیک)

گسترده و فشرده

۷-۲- بررسی ساختار طبیعی محدوده (اقلیم- عوارض زمین- شیب- توپوگرافی- زیست

محیطی)

۸-۲- بررسی کیفیت، قدمت، مصالح، سازه، تراکم، تعداد طبقات و...

کیفیت (در حال ساخت/نوساز/ممرتی/تخریبی/مخروبه/قابل نگهداری/واجد ارزش تاریخی)

مالکیت (وقفی/ادولتی/خصوصی)

اسکلت (فلزی/بتنی و...)

مصالح (آجری/سنگی و...)

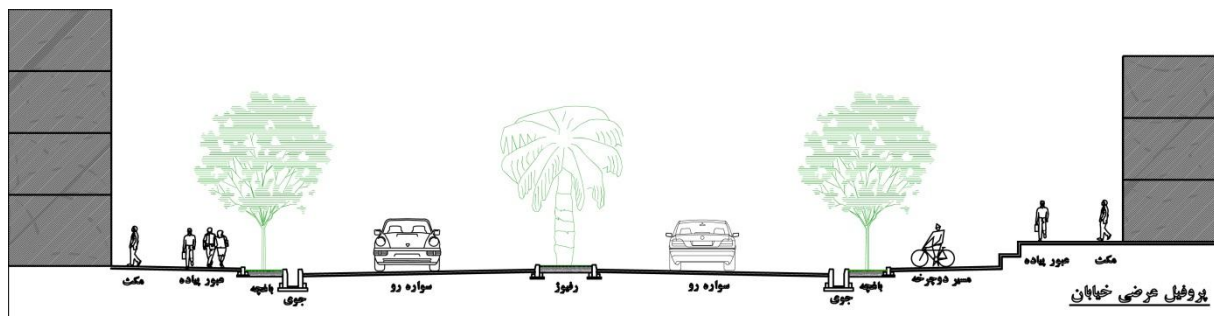
۹-۲- مطالعات ترافیکی (بررسی تردد سواره و پیاده- پارکینگ ها- مسیرهای حمل و نقل

عمومی و...)

۲-۱۰- گونه شناسی نما (شامل بررسی ریتم-تناسبات-مصالح و رنگ-نما-سبک

معماری- تزئینات-

بیرون زدگی ها و تو رفتگی ها)

۲-۱۱- بررسی مبلمان شهری و کفسازی ها (نقشه وضعیت موجود مبلمان شهری)

۲-۱۲- بررسی فضاهای سبز و پوشش گیاهی

۲-۱۳- مطالعات جمعیتی، اجتماعی و فرهنگی و ذهنی (کارشناس امور اجتماعی انجام می دهد،

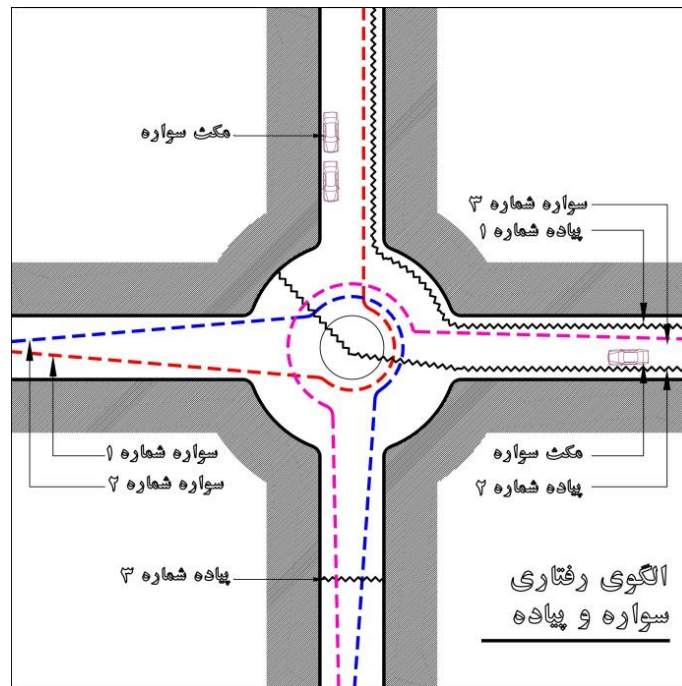
طراح شهری نظارت می کند)

۲-۱۴- بررسی خصوصیات قرارگاه های رفتاری و الگوهای رفتاری

سواره (مسیرها/نقاط مکث)

پیاده (مسیرهای حرکتی/نقاط مکث)

Activity Map : ثبت حرکت ها و الگوهای رفتاری سواره یا پیاده را نقشه فعالیت گویند.

۱۵-۲- مطالعات اقتصادی و توجیه پذیری

۳- تحلیل، ارزیابی و سنجش مطالعات با استفاده از تکنیک SWOT

۴- چارچوب طرح و ساماندهی

۴-۱- تدوین چشم انداز نهایی (مثلاً برای یک خیابان شهری: پویا-سرزنده-خاطره انگیز-ایمن)

۴-۲- تدوین اهداف خرد (عملیاتی)

۴-۳- تدوین راهبردها و سیاست های طرح

۴-۴- تدوین نقشه چارچوب استراتژیک (UDF:Urban Design Framework)

۵- ضوابط و معیارهای طرح

۵-۱- ضوابط همجواری کاربری ها و فضاهای شهری

۵-۲- ضوابط جرم گذاری و تعیین بر و کف

۳-۵- ضوابط طراحی جداره از نظر ارتفاع، پیش آمدگی، فرو رفتگی و...

۴-۵- ضوابط طراحی فضای سبز

۵-۵- ضوابط استقرار مبلمان شهری

۶-۵- ضوابط مرتبط با دسترسی (ترافیکی)

۶-ارائه طرح و برنامه

۱-۶- نقشه کاربری پیشنهادی بر اساس جدول سازگاری کاربری ها و سطح و

سرانه

۲-۶- نقشه تراکم پیشنهادی

۳-۶- ساماندهی ترافیکی محدوده - نقشه

۴-۶- نقشه مبلمان و کفسازی پیشنهادی

۵-۶- نقشه جانمایی پروژه های خرد و موضعی و دستورالعمل برای هر یک

(UDB):

(Urban Design brief

نقشه نقاط ثابت

فوتو مونتاژ: ساماندهی کوتاه مدت بدنه ها و جداره های شهری

۷-شناسنامه معماری (وضعیت قبل و بعد از طرح)

۸-مطالعات اقتصادی و تحقق پذیری طرح

✓ تکنیک SWOT (تکنیک سنجش، ارزیابی و تحلیل یکپارچه مطالعات)

تهدید T

فرصت O

نقاط ضعف W

نقاط قوت S

یکی از تکنیک هایی که توان کاربرد در بخش قابل توجهی از فرآیند طراحی را دارد، تکنیک یا ماتریس SWOT است. این تکنیک با ایجاد نظم، ساختاردهی، شفافسازی و تمرکز بخشی هدفمند به مباحث قادر است نقش موثری را در ارتقاء کیفیت تصمیم سازی های محیطی ایفا نماید. ماتریس سوات (SWOT) یک چارچوب مفهومی برای شناسایی و تحلیل تهدیدها و فرصت ها در محیط خارجی و ارزیابی ضعف ها و قوت های درونی یک سیستم است. این تکنیک را SWOT یا TOWS می نامند.

تکنیک سوات را می توان سیستمی برای شناسایی ویژگی های برجسته شهرها دانست. ویژگی های که مدیران شهری را در تدوین راهبرد رقابتی شهر یاری می رساند. در همین راستا شاهد هستیم که بسیاری از شهرداری ها در کشورهای توسعه یافته از این شیوه سنجش وضعیت به عنوان بخشی از فرآیند برنامه ریزی و طراحی و تعیین اولویت سرمایه گذاری استفاده کردند.

اگر چه در سال های اخیر کاربرد تکنیک سوات در تهیه پروژه های حرفه ای شهرسازی با استقبال روبرو بوده با این وجود هنوز این بحث با موشکافی و شفافیت نظریه لازم مورد مطالعه قرار نگرفته است. بر اساس منابع موجود می توان چنین اظهار داشت که تلقی از این تکنیک در طرح ها و برنامه های شهری تا امروز عمدتاً به صورت حاشیه ای و تنها در حد یک وسیله و ابزار و نه به عنوان هدف مستقلی که می تواند خود موضوع پژوهشی علمی قرار گیرد، بوده است.

تکنیک یا ماتریس سوات ابزاری برای شناخت تهدیدها یا فرصت های موجود در محیط خارجی یک سیستم و بازشناسی ضعف ها و قوت های داخلی آن به منظور سنجش وضعیت و تدوین راهبرد برای هدایت و کنترل سیستم است.

این تکنیک به صورت تفصیلی در قالب مقاله ای کلاسیک در سال ۱۹۸۲ میلادی توسط هانیز.وی ریچ تحت عنوان ماتریس سوات ابزاری برای سنجش وضعیت معرفی گردیده است.

در مسیر شکل گیری تکنیک سوات، سه مرحله تکاملی گزارش شده است که عبارتند از:

- ۱- تدوین تکنیک هایی که به سنجش نقاط قوت و ضعف درونی سیستم پرداختند.
- ۲- تدوین تکنیک هایی که به تحلیل تهدیدها و فرصت های محیط خارجی سیستم توجه داشته باشند.
- ۳- تدوین تکنیک سوات که به تعامل و هماهنگ سازی این دو دسته متغیر داخلی و خارجی می پردازد.

تکنیک سوات یکی از تکنیک های برنامه ریزی راهبردی است و همچون دیگر تکنیک های مشابه باید شبیه آن را در رشته ی مدیریت بازرگانی و برنامه ریزی شرکت های خصوصی و بعضاً در علوم استراتژیک و نظامی جستجو نمود.

فعلیت/ماهیت	کیفیت های مثبت	کیفیت های منفی
کیفیت های بالفعل	قوت	ضعف
کیفیت های بالقوه	فرصت	تهدید

مفاهیم چهارگانه SWOT در طراحی محیط های شهری

بر مبنای چنین چارچوبی می توان هر یک از مقولات چهارگانه را به شرح زیر تعریف نمود:

- ۱- **قوت ها:** آن دسته از کیفیات ماهوی و رویه ای سیستم شهری هستند که از ماهیتی مطلوب و بالفعل برخوردارند.
- ۲- **ضعف ها:** آن دسته از کیفیات ماهوی و رویه ای سیستم شهری هستند که از ماهیتی نامطلوب و بالفعل برخوردارند.
- ۳- **فرصت ها:** امکانات بالقوه ای هستند که جهت ارتقای مولفه های گوناگون سازنده ی کیفیت محیط در محل، موجود است. این امکانات به صورت بالقوه در محل وجود دارند و هنوز به فعلیت در نیامده اند و به فعلیت رساندن امکانات مذکور نیازمند برنامه ریزی، طراحی و مداخلات کالبدی و غیر کالبدی هدفمند است.
- ۴- **تهدیدها:** محدودیت ها و روندهای بالقوه تهدیدآمیزی هستند که مولفه های گوناگون سازنده ی کیفیت محیط را در معرض خطر قرار می دهند. این مخاطرات به صورت بالقوه در محل وجود دارند و در صورت عدم چاره جویی و اتخاذ تصمیمات لازم، در اثر تداوم روندهای کنونی در آینده به فعلیت در آمده و موجب تنزل کیفیت طراحی شهری محیط خواهد شد.

مفاهیم پایه تکنیک SWOT

- مفاهیمی همچون راهبرد، محیط داخلی، محیط خارجی، قوت، ضعف، تهدید و فرصت را می توان مفاهیم پایه این تکنیک برشمرد.

۱- بررسی محیط خارجی: بررسی محیط خارجی با فهرست نمودن تهدیدات خارجی و فرصت ها آغاز می شود، معمولاً در حوزه مدیریت، سر فصل های تهدیدات و فرصت ها، شامل عوامل اقتصادی-اجتماعی-سیاسی، جمعیت شناختی، تولید و خدمات، تکنولوژی، بازار و رقابت می شود. باید توجه داشت که در تحلیل این عوامل نباید صرفاً به بررسی محیط کنونی بسنده کرد، بلکه مهمتر از آن، آینده نگری و تحلیل محیط آینده است.

۲- بررسی محیط داخلی: ارزیابی نقاط قوت (S) و نقاط ضعف (W) درونی سیستم.

		محیط داخلی	
		ضعف	قوت
محیط خارجی	فرصت	راهبرد انطباقی (حداقل-حداکثر)	راهبرد تهاجمی [کنشگر] (حداکثر-حداکثر)
	تهدید	راهبرد دفاعی [واکنشی-بقاء] (حداقل-حداقل)	راهبرد انطباقی (حداکثر-حداقل)

راهبردهای چهارگانه بر اساس تحلیل SWOT

• کلیف ماتین

به منظور انجام تحلیل SWOT مولفه های مورد بررسی را در ۳ سطح مولفه های مصنوع، طبیعی و اجتماعی، اقتصادی، طبقه بندی کرده است و سپس هر یک از مولفه ها را نیز به طور تفصیلی به عوامل فرعی تقسیم بنماید کرده است.

مولفه های اصلی	عوامل	قوت	ضعف	فرصت	تهدید
مصنوع	کالبدی زیباشناختی				
طبیعی	آب هوا پوشش گیاهی پوشش جانوری				
اجتماعی- اقتصادی	اجتماعی اقتصادی سیاسی اداری				

چارچوب سنجش وضعیت به روش SWOT پیشنهاد کلیف ماتین

• متیو کرمونا

از دیگر چارچوب های سنجش وضعیت که بر اساس روش SWOT پیشنهاد شده است، باید از چارچوب پیشنهادی متیو کرمونا نام برد. وی کیفیت های محیطی را که لازم است مورد سنجش قرار گیرند، در غالب ۸ دسته طبقه بندی و در یک ماتریس ساماندهی می کند.

کرمونا سنجش وضعیت طراحی شهری را در گرو شناخت و تحلیل کیفیت های فضایی، ریخت شناسی، زمینه ای، بصری، ادراکی، اجتماعی، عملکردی و پایداری می داند.

ویژگی ها	قوت	ضعف	فرصت	تهدید	عوامل
پایداری					معیارهای پایداری محیط
کیفیت های فضایی					سازمان فضایی (راه ها-پهنه ها-کانونها)
ریخت شناسی					الگوهای توده و فضا/فشرده و گسترده
زمینه ای					توجه به زمینه و بستر
بصری					توالی دید-خط آسمان-کریدور دید
ادراکی					عناصر لینچ
اجتماعی					قرارگاه و الگوی رفتاری
عملکردی					توجه به عملکرد و کارکرد

چارچوب سنجش وضعیت به روش SWOT پیشنهاد متیو کرمونا

• مارتین چیس

در مقاله ای تحت عنوان چگونه سنجش وضعیت به روش SWOT می تواند به شهر شما کمک کند. مارتین چیس، یک الگوی تحلیل SWOT برای باز زنده سازی مراکز شهرها پیشنهاد می کند.

ماتریس پیشنهادی وی دارای ۴ سطر است که به بررسی

۱. قابلیت دسترسی (شامل راههای دسترسی، پارکینگ و حمل و نقل همگانی)
۲. مطلوبیت محیطی (شامل کیفیت محیط مصنوع، طبیعی، تسهیلات لازم برای خریدکنندگان و امنیت محل)
۳. مراکز جاذب (شامل مراکز خرید، مراکز هنری، فرهنگی، تفریحی و...)
۴. مدیریت (شامل کیفیت اداره محل و تخصیص منابع) است.

ویژگی ها	قوت	ضعف	فرصت	تهدید	عوامل
قابلیت دسترسی					راه های دسترسی-پارکینگ ها-حمل و نقل همگانی
مطلوبیت محیطی					کیفیت محیط طبیعی و مصنوع-امنیت افراد-تسهیلات لازم
مراکز جاذب					مراکز خرید، هنری، ورزشی
مدیریت					کیفیت اداره محل، تخصیص منابع، تحقق پذیری

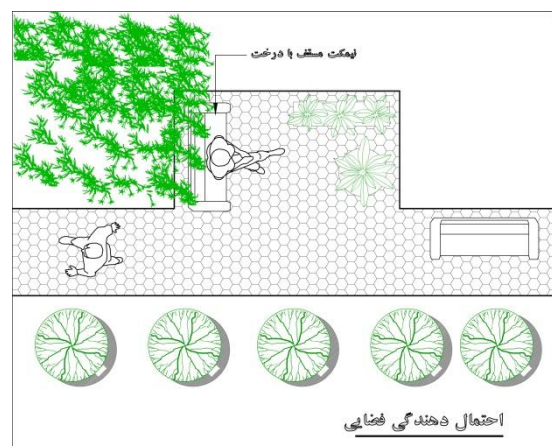
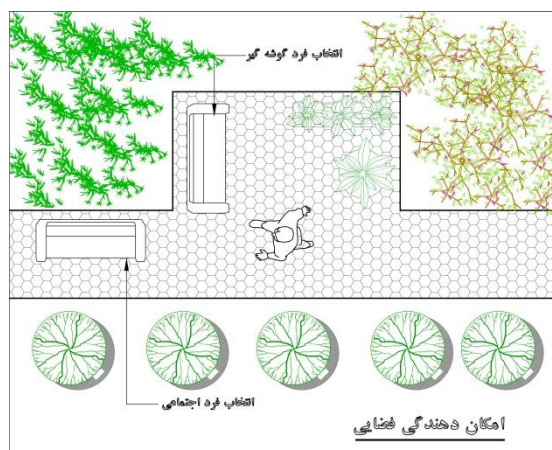
چارچوب سنجش وضعیت به روش SWOT پیشنهاد مارتین چیس

نکاتی درباره تکنیک SWOT

- سوآت به تفکیک ابعاد مطالعاتی
- قوت و ضعف بالفعل، فرصت و تهدید بالقوه است.
- قوت و ضعف موجود، فرصت و تهدید آینده است.
- سوآت را حتماً با جدول، عکس و کروکی همراه کنید
- قوت و ضعف های یک بعد می تواند فرصت و تهدید برای یک بعد دیگر باشد.
- جملات به صورت مصدر باشد
- برای فرصت نویسی از واژه هایی مانند «امکانی جهت...»، «فرصتی برای...»، «پتانسیلی جهت...» استفاده کنید.
- برای تهدید از واژه هایی مانند «خطری جهت...»، «تهدیدی برای...»

✓ نظریات ارتباط محیط و رفتار

- ۱- **جبرگرایی:** در این نظریه، محیط کالبدی هیچ ارتباطی با نوع رفتار ندارد. گویی محیط نوعی اجبار مبنی بر به کار بردن نوعی رفتار خاص ایجاد می کند و مسئله رفتار و فرهنگ در این نظریه جایی ندارد.
- ۲- **امکان دهنده‌گی:** در این نظریه، محیط امکان و یا محدودیت فراهم می سازد و رفتار بر اساس مسائل فرهنگی شکل می گیرد. در اینجا بحث انعطاف پذیری مطرح می شود.
- ۳- **احتمال دهنده‌گی:** در این نظریه، محیط به دلایل شرایط کالبدی خاص، احتمال بروز برخی از رفتارها را افزایش می دهد. به عبارت دیگر، محیط شرایطی را ایجاد می کند که احتمال بروز برخی رفتارها نسبت به برخی دیگر را افزایش می دهد. در اینجا بحث گوناگونی و حق انتخاب پیش می آید.

✓ عکس العمل های رفتاری انسان در انطباق با محیط

انسان در فرآیند انطباق با محیط، ۷ نوع واکنش را ممکن است نشان دهد.

۱- عکس العمل عمومی: که به اشکال تظاهرات عمومی و انعکاس در مطبوعات و صدا و سیما دیده می

شود

۲- تنظیم و تعدیل محیط و دفاع از خود که منظور تغییرات در محیط، جهت مطلوب کردن آن است.

۳- انطباق در درک فضا: در این نوع انطباق محیطی، فرد خود را با وضع موجود سازگار می کند. (به عنوان

مثال افرادی که در کنار اتوبان ها و استادیوم ها زندگی می کنند. زندگی خود را با این وضع وفق داده اند).

۴- انطباق در رفتار: در این نوع، وقتی فرد می بیند که نمی توان در محیط در جهت مطلوب کردن آن

دخل و تصرف نماید، در رفتار خود تغییراتی صورت می دهد. (فرد با تغییر در ساعات خواب، بردن اتاق خواب به

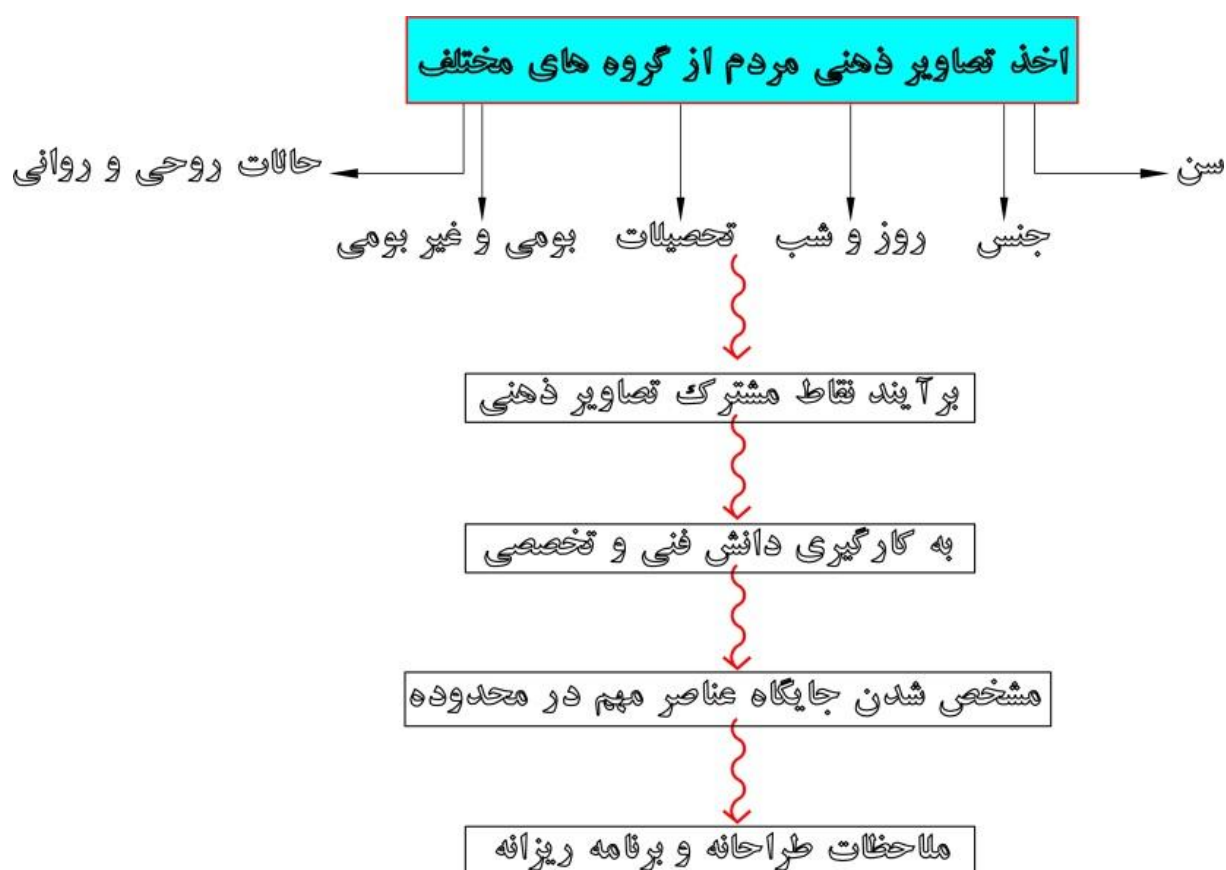
جایی دور از خیابان و تغییر در سایر رفتارهایش با محیط سازگاری می کند)

۵- انطباق نیازها و توقعات: در این نوع انطباق، فرد نیازها و توقعاتش را با تغییرات صورت گرفته در محیط وفق می دهد.

۶- انطباق از طریق ترک محیط: در صورت موثر واقع نشدن عکس العمل های ذکر شده در انطباق با محیط، فرد ناچار به ترک محیط می شود.

۷- درماندگی: بدترین شکل عکس العمل انسان در مقابله با محیط است که می تواند منجر به ناراحتی روحی و روانی گردد.

فعالیت: به تمامی افعال انسانی که در راستای برآوردن یکی از نیازهای او انجام می شود. مطابق با نظریه Gelf فعالیت های مردم در فضاهای عمومی را می توان در ۳ گروه طبقه بندی کرد.

۱. فعالیت های ضروری یا اجباری

۲. فعالیت های اجتماعی (دیدار با دوستان)

۳. فعالیت های اختیاری (رفتن به مراکز تفریحی)

رفتار: نحوه انجام فعالیت را رفتار می گویند.

واقعیت: وجود دارد، لزوماً قابل مشاهده نیست.

عینیت: آنچه که مشخص است و دیده می شود.

ذهنیت: تصور ذهنی نسبت به همدیگر.

(حقیقت: ذات وجودی/واقعیت: ذات وجودی قابل درک)

در طوفان ذهنی، انسان تحلیل ندارد. در کانسپت، ذهن تحلیل دارد.

در معماری محصول مهم است. در شهرسازی فرآیند مهم است.

✓ نیازهای انسان در فضای شهری

۱. راحتی: ابتدایی ترین نیاز انسان در فضای شهری (ملاحظات اقلیمی. مانند آلاچیق)
۲. آسودگی: جایی که فشارهای درونی انسان به حداقل برسد. (مانند پارک ها)
۳. حضور غیر فعال در فضا: فرد با محیط درگیر می شوند، بدون آنکه فعال باشد (درگیری منفعل. مثل سرپانتون ایستادن و مردم را نظاره کردن)
۴. حضور فعال در فضا: تعاملات اجتماعی (فضائی جامعه پذیر/ فضای جامعه گریز)
۵. نیاز به کشف: نیاز به تحریک احساسات و لذت بردن از تجربه فضاهای جدید

پرسش: در کدامیک از انواع فضاهای شهری، نیاز به کشف به عنوان یکی از نیازهای انسانی در فضاهای شهری مصداق بیشتری دارد؟

a ورودی

b میدان

c پله

d خیابان

گزینه c صحیح است.

✓ بررسی نظریات اندیشمندان در ارتباط با فضای شهری

❖ **لوییس مامفورد:** محور اصلی نظریات مامفورد را انسان تشکیل می دهد، وی معتقد است فضای شهری باید هم از نظر طراحی و هم عملکرد، نمود اهداف انسان باشد. وی غار را اولین مفهوم فضای معماری برای انسان اولیه میدانند. او مسئله ی عصر حاضر را در ایجاد محیط زیست جدیدی می داند که مردم را قادر سازد تا در شهرها زندگی کند. وی از شهرهای یونان و رم اینگونه ستایش می کند: «فرد در همه ی زمینه های اجتماعی مشارکت داشته و در نتیجه روان افراد ابعاد وسیعی پیدا می کرده است. عادت به مشورت و ارتباط چهره به چهره در فضای شهری، روح همکاری جمعی را تقویت می کند.»

❖ **آموس راپاپورت:** او اساس شکل گیری محیط های زیستی را در فرهنگ مردم جستجو می کند و تفاوت محیط کالبدی را ناشی از تفاوت فرهنگ ها می داند.

تعریف یک فضا در فرهنگ های مختلف، بستگی به وجود یا عدم وجود عناصر خاص دارد. عناصری که به فضا _____ سازمان

می دهند، سه دسته اند:

۱. عناصری که شکل آنها ثابت است یا به تدریج تغییر می کند. مانند راه ها، دیوار، ساختمان

۲. عناصر نیمه ثابت مانند علائم، گیاهان و مبلمان شهری

۳. عناصر متحرک که شامل مردم، فعالیت ها و روابط آن هاست.

راپاپورت فضای شهری را به عنوان محیط اجتماعی که در بردارنده مجموعه ای از ارتباطات است، مطرح می سازد و شناخت فضای شهری را از طریق شناخت فرم بصری و اهمیت اجتماعی آن امکان پذیر می داند.

❖ **کامیلو سیتته:** «شهرسازی هنری» از شهرسازان قرن معاصر است. وی فضای شهری را جزئی از ساخت شهر می داند که محصور بوده و توانایی و خصوصیات هندسی، کیفیت زیبایی شناسی و الگوی خاص عملکرد آن موجب شده که فضاهای خارجی در شهر به عنوان فضای شهری خوانده شود و دو عنصر اصلی فضای شهری، خیابان و میدان است.

❖ **کنزو تانگه:** وی از پیشگامان طراحی شهری بر اساس طراحی ساختار و استخوان بندی اصلی شهر است. از نظر وی، شهر و فضای شهری رشد یافته، همانند یک موجود زنده است که هیچ ایده ای در چارچوب شهرهای ثابت و غیرقابل انعطاف به عنوان طرح نمی تواند آن را در جای خود باقی نگه دارد.

❖ **متیو کرمونا:** کرمونا در خصوص روش های پژوهش در طراحی شهری ۳ سنت را معرفی می کند که در طراحی فضاهای باز شهری موثر هستند.

۱. **سنت بصری-هنری:** این سنت بیشتر به ابعاد معماری و کمتر به ابعاد طراحی شهری پرداخته است. این سنت طراحی شهری محصول گراست و بیشتر بر کیفیات بصری و تجربه زیبایی شناسی بصری فضای شهری توجه دارد و کمتر به جنبه های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی توجه می کند.

۲. **سنت کاربرد اجتماعی:** این سنت بر نحوه استفاده مردم از فضا اشاره دارد. در این نوع نگرش به مفاهیمی چون در و احساس محیط توجه شده است. لنینچ از پیشکسوتان مطرح این سنت محسوب می شود. افرادی چون جین جیکوبز، کریستوفر الکساندر و جان لنگ افرادی هستند که به ابعاد اجتماعی روان شناختی توجه ویژه ای دارند.

۳. **سنت خلق مکان:** این سنت را می توان حاصل تلفیق ۲ سنت بصری-هنری و سنت کاربرد اجتماعی به شما آورد. در این سنت طراحان شهری به ۲ بعد طراحی فضاهای شهری می پردازد:
الف) خلق فضای شهری به عنوان یک ماهیت زیباشناسانه (ایجاد یک قرارگاه رفتاری

✓ تاریخ فضاهای شهری

▪ فضاهای شهری در یونان باستان

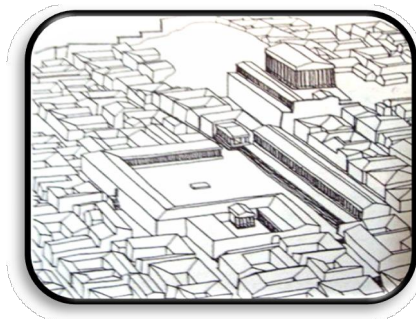
۱- آگورا(میدان اصلی)

به عنوان فضای اصلی و مرکزی شهر در قلب شهر جای داشت .

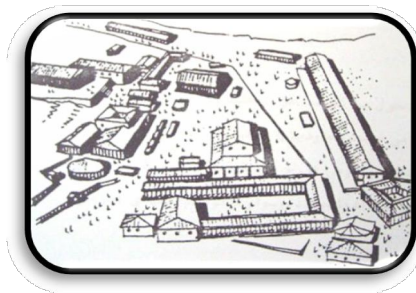
آگورافضای تجمع مردم و اعیاد و مراسم و صحنه حیات اجتماعی - اقتصادی و سیاسی روز جامعه بود .

توجه به فرم دهی فضایی تنها متوجه آگورا بوده است . شکل آن هندسی و معمولاً چهارگوش بوده.

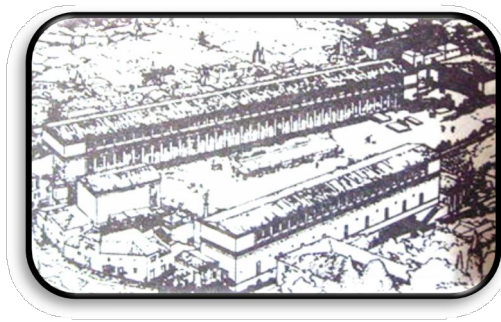
تابع دو محور عمود بر هم به نام های پروموس Promus (محور شمالی-جنوبی) و پاناتینان Panathenian (محور شرقی-غربی) بوده.

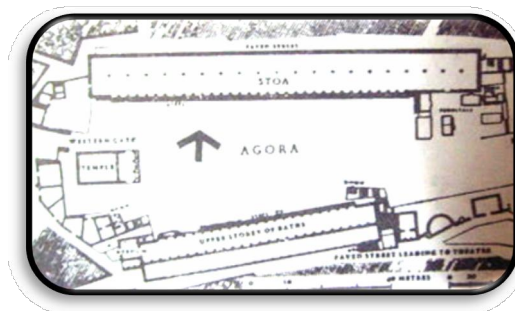
آگورای پرینه: یونان باستان

آگورای شهر یونان

نقشه‌بازسازی شده آگورا

فرم دوزنقه ای آگورا و عریض بودن انتهای غربی آن به علت باریکی سکویی که آگورا بر آن قرار داشته بود.

۲- استوا (Stoa)

فضای نیمه سرپوشیده و ستون دار (رواق مانند) است که معمولاً دارای پلکان جهت نشستن بوده و کاربری آموزشی داشته است. معمولاً در کنار آگورا ساخته شده و به فرم های خطی L شکل و U شکل ساخته شده است. در دوره روم تکامل پیدا می کند و تبدیل به Basilika می شود. در دوره صدر مسیحیت تکامل پیدا می کند و تبدیل به کلیسا می شود.

۳- تئاتر

تئاترهای یونانی به شکل نیم دایره با صحنه مرکزی ساخته شده اند که در پشت صحنه فضایی جهت آماده شدن هنرمندان (فضای پشت صحنه) قرار گرفته است. مشهورترین این تئاترها «پیداروس» است.

۴- معابد

در یونان باستان دو نوع معبد دیده می شود.

الف) معابدی که در بیرون شهر به صورت شهر-مذهبی ساخته شده اند. مانند آکروپولیس که بیرون از آتن و روی تپه ساخته شده.

سایت آکروپولیس خود شامل چند معبد است که ++دوره های مختلف ساخته شده:

قسمت سر در ورودی و هم چنین معبد معروف «پارتنون» به سبک دوریک

معبد «آتنایکه» و معبد «آرتمیس» به سبک یونیک

معبد «آرختئون» به سبک التقاطی

(سبک دوریک: ستون های زمخت بر اساس اندام مرد/سبک یونیک: با ظرافت زنانه/سبک التقاطی: تزئینات کورنتین، نیلوفر آبی و...)

مجسمه ای نیز از الهه «آتنا» که توسط «فیدیاس» ساخته شده، در مرکز آکروپولیس واقع شده است.

ب) معابدی که در کنار میدان آگورا قرار گرفته و داخل شهر هستند. این نوع معابد را می توان در شهر «پرینه» که توسط «هیپوداموس» طراحی شده، مشاهده کرد.

۵- مجلس سنا و نمایندگان

به دلیل وجود دولت دموکراتیک در یونان دو فضا در کنار آگورا ساخته شده که یکی مجلس هیأت ۵۰۰ نفری نمایندگان تحت عنوان Boleterion و دیگری مجلس هیأت ۵۰ نفری سنا تحت عنوان تولوس Tulus است.

طبق نظر هیپوداموس، شهر باید از سه بخش عمده تشکیل شود.

I. بخش مسکونی

II. بخش عمومی و اجتماعی و معابد

III. بندرگاه

معتقد بود که باید از شیب زمین تبعیت کرد. (محور عمود-تقاطع عمود)

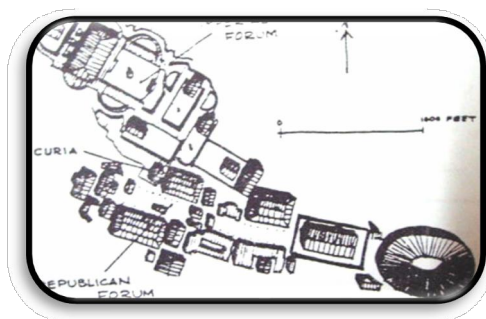
■ فضاهای شهری در روم باستان

شکل فضایشهری، هندسی و منظم و اکثراً مربع و مستطیل است. در نزدیکی فورموم مرکز شهر، معبد اصلی، تئاتر و حمام معمولی قرار داشت.

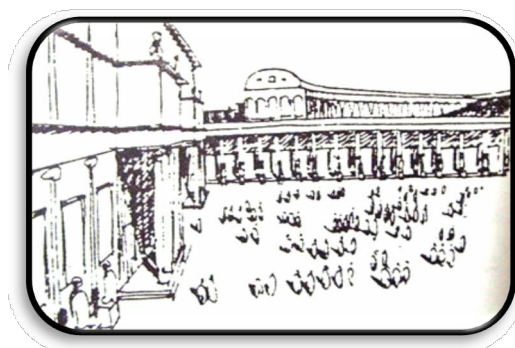
۱- فوروم

فوروم های روم تکامل یافته آگورای یونانی است و تابع دو محور عمود بر هم به نام های کاردو Cardo (شمالی-جنوبی) و دکامانوس Decomanus (شرقی-غربی) بوده.

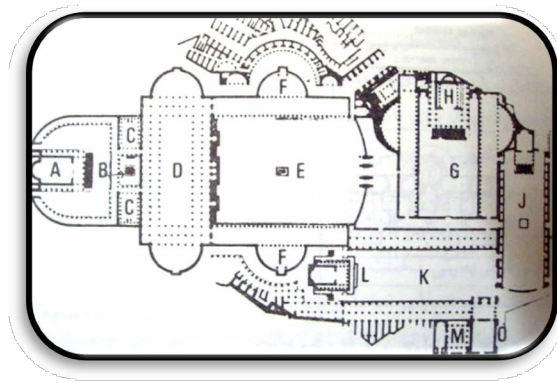
فوروم رم، تمرکز شهر و مکان تبلور روابط اجتماعی - سیاسی است و در تقاطع دو خیابان اصلی قرار دارد. رومی ها میادین چندگانه داشتند در صورتی که در یونان، میادین یگانه یا آگورا وجود داشته است.

فوروم های امپراطوری رم

نقشه جزئیات فوروم های امپراطوری رم و ارتباط این میادین با فوروم رومانوم در شکل نشان داده شده است

فوروم رومانوم - در دوردست معابد بر دو بلندی تپه کاپیتولین قرار دارند و به یک میدان مسلط اند

۲- باسیلیکا (Basilika)

تکامل یافته استوای یونانی. این ساختمان ها در تمدن روم قابل مشاهده بوده و ساختمان اداری و چندمنظوره هستند که در آن ادارات دولتی جای می گیرند. آنها از کنار هم قرار دادن دو استوای یونانی پدید آمده که بعدها پس از دوران مسیحیت در روم به الگوی اولیه کلیساها مبدل می شوند و کاربری آنها به کلیسا تغییر می یابد. (Church کلیسا / Cathedral کلیسای جامع)

۳- آمفی تئاتر

آمفی تئاترهای رومی از تئاترهای یونانی الهام گرفته شده با این تفاوت که رومی ها از کنار هم قرار دادن ۲ تئاتر یونانی نیم دایره، تئاتر رو باز بیضی شکل ساختند که گنجایش تماشاگران آن افزایش یابد. یکی از مشهورترین این آمفی تئاترها، آمفی تئاتر مارسلوس در شهر رم کنونی است.

۴- معابد

در شهرهای رومی مانند شهرهای طراحی شده ی یونان، معابد در داخل شهر و در کنار فوروم شکل گرفته است. به دلیل الهام گرفتن از ماده بتنی شکل (پوزولان ها) رومی ها توانایی ساختن گنبد و قوس را یافته و در معابد اولیه خود از جمله «پانتئون» از گنبد استفاده می نمایند. که این مشخصه معابد روم بوده و از معابد مسقف یونان جدا می شود.

۵- کالزئوم (کلسئوم)

فرهنگ نبرد گلادیاتورها که همان اسرای جنگی بودند، باعث شد تا فضای جدیدی در روم تحت عنوان کولزئوم ساخته شود که محل نبرد گلادیاتورها بوده و فضای بیضی شکل تئاتر مانند بوده و جمعیتی حدود ۵۰ هزار نفر را در خود جای داده است و دارای میدان اصلی مستطیل شکل نبرد و سکوهای دور تا دور بیضی شکل تماشاچیان بوده است.

۶- حمام های رومی

یکی از فضاهایی که شهرهای رومی دارای آن بوده و از شهرهای یونانی متمایز می شود، حمام های رومی است. حمام های رومی پلان پیچیده ای داشته و متشکل از فضاهای تو در تو و گنبدهای بزرگ با تزئینات کلاسیک و کفسازی های مجلل بوده و در یک نگاه و خصوصاً برای کسانی که آشنایی زیادی با این مسئله ندارند، مانند کاخ است. در واقع به دلیل لزوم حمام رفتن امپراتور، قبل از تاجگذاری که با تمامی خدمه و کارگزاران وی صورت می گرفت، برخی از این حمام ها بسیار مجلل ساخته می شدند. (مانند حمام کاراکالا در شهر رم)

۷- آکوا داکت (آبروهای رومی)

کانال های آب به شکل پل هستند که برای تأمین آب شهرهای بزرگ به کار رفته اند که به صورت چند طبقه و با قوس های متعدد ساخته شده اند. این المان نیز باعث تمایز شهرهای رومی از یونانی گشته است. جالب توجه است که شهرهای روم دارای سیستم لوله کشی آب به منازل و حتی فاضلاب بوده است.

۸- آپارتمان ها

به دلیل کثرت جمعیت که گفته می شود در آن زمان شهر روم دارای یک میلیون نفر جمعیت بوده، ساختمان های بلند مرتبه ای در این شهر وجود داشته که شبیه آپارتمان های امروزی است. و تا ۴ طبقه نیز مشاهده شده اند.

۹- طاق نصرت

یکی دیگر از عناصر شهری که رومی ها در شهرهای خود ساخته اند، سر در هایی است که به شکل طاق در ورودی شهرها و میادین عمده ساخته اند و عملکرد عمده آنها یادبود جنگ هایی است که روم در آنها پیروز گشته است و این سر در ها در سر راه لشکر روم که از جبهه پیروزی باز می گشتند، ساخته می شدند. برخی از این سر در ها یک طاقی و برخی دارای ۳ تا ۵ طاق بودند. معروفترین این طاق ها عبارتند از «طاق کنستانتین»، «طاق ترايانوس»، «طاق باسیلیک».

۱۰- ستون های یادبود

مانند طاق های نصرت ستونهای یادبودی در گرامیداشت خاطره امپراطوران و یا پیروزی های آنها در میادین بزرگ ساخته می شده که از جمله آنها ستون یادبود «ترایانوس» در روم است. البته ستون هایی به نام ابلیسک Oblisque نیز در روم وجود دارد که در واقع میراث کشور مصر بوده و رومی ها فرم آن را از مصریان آموخته بودند. در واقع نماد «خدای آفتاب» یا «آمون» که مصریان آن را پرستش می کردند.